

A SZOVJET 2. LÉGI HADSEREG HARCA A DONI ÁTTÖRÉS IDEJÉN

A magyar 2. hadsereg Don menti pusztulása – történelmi jelentőségénél fogva érthető és szükséges módon – évtizedek óta a magyar hadtörténetírás fókuszában van. Az előzmények, az eseménytörténet, a kiértékelés vonatkozásában ma már nagyon nehéz bármit is hozzátenni az elért kutatási eredményekhez. Ugyanakkor a szembenálló szovjet fél nézőpontja a mai napig meglehetősen kevés figyelmet kap.¹ Ebben minden bizonnyal a legutóbbi időkig fennálló kutatási nehézségek, valamint az egykori ellenség (és későbbi megszálló) narratívájával szembeni érzelmi alapú, néha tudatalatti elutasítás is szerepet játszhat. A magyar történelmi kutatás mégsem tekinthet el a szovjet nézőpont és kiértékelés figyelembevételétől: a tükör szerepét ez tudja betölteni – általa új részletekre vetülhet fény a saját szerepünkkel kapcsolatosan.

* * *

A következő forrásközlésben a szovjet 2. légi hadsereg hadműveleti összefoglaló jelentése lesz az az eszköz, amellyel egy eddig ismeretlen megvilágításba helyezhető szinte percről percre a magyar 2. hadsereg 1943 januárjában bekövetkezett pusztulása. Ez a hadműveleti összefoglaló jelentés 1943-ban kiértékelési célból íródott, a lezajlott események minősítésével, gyaníthatóan a későbbiekben elkerülendő hibák megjelölésével, esetleg a felelősség hárításának burkolt szándékával. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a dokumentum a Szovjetunió fennállása alatt végig államtitoknak minősült, tehát már csak ezen információ birtokában is feltételezhetjük, hogy ez egy másik „Nagy Honvédó Háborúról” szól – arról, amelyet nem a nyilvánosságnak szántak.

A szovjet 2. légi hadsereg harca az összeomló magyar 2. hadsereg ellen olyan dimenziója az eseményeknek, amely jellemzően csak néhány bekezdés erejéig, esetleg lábjegyzetekben nyert eddig létjogosultságot, saját jogán kevésbé, így pedig nehezebb

¹ A magyar nézőpontú, ám marxista történelmi munkák sajnos nemhogy közelebb vinnék az olvasót ehhez, hanem talán még jobban eltávolítják tőle. A szovjet nézőpontú magyar szakirodalom kivételsszámba menően ritkának tekinthető – *Kornis Pál*: A Voronyezsi Front támadó hadműveletének előkészítése a német „B” hadseregcsoport déli szárnyának (2. magyar hadsereg, 8. olasz hadsereg részei) szétzúzására (1943. január). *Hadtörténelmi Közlemények*, 29. (1982) 3. sz. 432–463. o. (A továbbiakban: *Kornis* 1982a.) és *Uő*: A Voronyezsi Front osztrigozsszk–rosszosi támadó hadművelete a 2. magyar hadsereg IV. és VII. hadtestének megsemmisítésére (1943. január 13–17). *Hadtörténelmi Közlemények*, 29. (1982) 4. sz. 681–702. o. (A továbbiakban *Kornis* 1982b.) Ezekben szintén tetten érhető a prekonceptcionális szándék, ezért az eredeti források válogatási szempontjait, továbbá az azokból levont következtetéseket fenntartásokkal kell kezelni.

meglátni a rendszert a működés mögött.² Ezt a hiányt kísérlem meg pótolni *A Voronyezsi Front légierőjének harctevékenysége az osztrogozsszk–rosszosi, a voronyezsi–kasztor-nojei, a harkovi- és a poltavai–szumi hadműveletekben, 1943. január–márciusban*³ címet viselő hadművelati összefoglaló jelentés alapján, amely az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Irattárában (CAMO) található. A hivatkozott dokumentum véglegesítésére 1943 novemberében került sor,⁴ ugyanakkor terjedelméből ítélve összeállításra heteket (akár hónapokat is) igénybe vehetett. A dokumentum két példányban készült (egyét kapott a hadművelati osztály vezetője, egyet pedig az ügyiratgyűjtőbe helyeztek el), a jelentést Kozincev ezredes gépelte, és 1943. július 24-én készült el vele.⁵

A több mint 250 oldalas dokumentum nemcsak a légierőre vonatkozó eseményeket tartalmazza, hanem a szárazföldi hadseregekre is kitér. Mivel vizsgálódásom tárgya ennél szűkebb, nem a teljes dokumentumot adom közre, hanem kizárólag a légierőre vonatkozó részleteket, azok közül viszont valamennyit – a legszigorúbb pontosságú fordítással.⁶

A jelentés külön érdekessége, hogy található benne egy kimutatás a szembenálló erők méretéről. (A szovjet fél rendkívül változatos módszertan szerint adta meg hadművelati dokumentációkban a szembenálló erők méretét, itt éppen nemzetiségi bontásban tüntették fel a létszámot.)

„A Voronyezsi Fronttal szembenálló ellenség együttes létszámadatai 140 000 főben határozhatók meg (tisztai és legénységi állomány együtt), ebből 54 000 német, 62 000 magyar és 24 000 fő olasz.”⁷

A Voronyezsi Front létszámadatai a forrásban közölt táblázat alapján⁸ a következőképpen alakultak az osztrogozsszk–rosszosi hadművelet (január 14–24.) megindulása előtt:⁹

² Az események magyar nézőpontú, légierőre fókuszáló értelmezése már évtizedekkel ezelőtt megtörtént, lásd *Szabó Miklós: A m. kir. 2. repülőandár harci alkalmazása 1943-ban. Hadtörténelmi Közlemények*, 34. (1987) 1. sz. 3–34. o. (A továbbiakban: *Szabó 1987*.)

³ Centralnij Arhiv Minyisztyersztva Oboroni Rosszjiszkoj Fegyveraciji f. 302, op. 0004196, gy. 0047, li. 1. (A továbbiakban: CAMO VF.) Az eredeti forrást digitalizált formában tártam fel a <https://pamyat-naroda.ru/> oldalon.

⁴ A hadművelati osztály főnökének segédtisztje, Kravcov alezredes által.

⁵ CAMO VF, 240. o.

⁶ A lefordított szövegben a rövidítéseket feloldottam. A katonai terminológia alkalmazásában Dr. Számvéber Norbert alezredes nyújtott felbecsülhetetlen értékű segítséget, ezért itt is köszönetet mondok.

⁷ CAMO VF, 28. o. Bár a szöveg nem jelzi, de az adatok vélhetően a harcoló állomány létszámaként értelmezendők.

⁸ A 2. légi hadsereg erőviszonyai ebben nem szerepelnek, arról a forrásközlés legelején kapunk képet.

⁹ CAMO VF, 29. o. Harcoló állomány.

	40. hadsereg	18. lövész-hadtest	3. harckocsi-hadsereg	Lovasság
Katona	68 810	47 000	50 429	11 382
Löveg	752	387	654	76
Aknavető	1 203	1 055	622	191
Golyószóró	1 595	1 218	1 563	406
Harckocsi	133	120	479	48
Páncéltörő kézfegyverek	1 495	1 292	1 030	247

Az itt – a szárazföldi haderőnemre vonatkozó részletek kihagyásával – közreadott forrás az eseményeket január 24-ig követi zárt logikai egységként, mert szovjet szempontból ez volt az ún. „osztrogoszszk–rosszosi hadművelet”. Ezt követte a „voronyezsi–kasztornojei hadművelet”, amely már jellemzően a német erők és Voronyezs ellen irányult.

FORRÁSKÖZLÉS

„A Voronyezsi Front légierője

A Voronyezsi Front állományában a 2. légi hadsereg tevékenykedett, amely két vadászrepülő-hadosztályból, két csatarepülő-hadosztályból, egy éjszakai bombázórepülő-hadosztályból, egy felderítőezredből és három vegyes repülőezredből állt. A hadseregben összesen mintegy 300 bevezethető repülőgép volt, ebből 105 vadászrepülőgép, 65 csatarepülőgép, 90 éjszakai bombázó, 10 felderítőgép, illetve 30 futárgép.¹⁰

A támadó hadművelet megindulására a Voronyezsi Frontnál az a döntés született, hogy létrehoznak két hadműveleti csoportot: 1) északi – melybe tartozik a 269. vadászrepülő-hadosztály és a 291. csatarepülő-hadosztály, a jobbszárnyon Verejszkoje–Moszalszkoje körzetében, 2) déli – a front balszárnyán Krasznoj Oktyjabr szovhoz–Rudajevka körzetében. Középen – Novo-Nagyezsgyinszk, Verhnyaja Tyisanka, Buturlinovka repülőterein – volt a 208. éjszakai bombázórepülő-hadosztály, amelyből két ezredet átutaltak a déli hadműveleti csoport alárendeltségébe.¹¹

¹⁰ Mint a későbbiekből kikövetkeztethető, ebbe a számításba belevették a meghibásodott repülőgépeket is. A bevezethető repülőgépek száma az összes kategóriát összeadva 200 darab környékén billeghetett (a futárgépek nélkül).

¹¹ Az eredetiben hibás a felsorolás, a valóságban: déli csoport: a 205. vadászrepülő- és a 227. csatarepülő-hadosztály, megerősítve egy vadász- és egy csatarepülő-ezreddel az északi csoport kárára, az összes csata- és vadászrepülőgéppel Gorovka–Russzkaja Zsuravka–Gavrilovka körzetében. – Alighanem a 2. légi hadseregénél, az utólagos jelentés készítése során kavarodhattak bele a csoportosítások kérdésébe.

1. térkép: A Voronyezsi Front területe (Csákvári Kristóf)

Az északi és a déli hadműveleti csoportok repülőterei az arcvonaltól számolva 30–40 km-es mélységben voltak, ez megkönnyítette az együttműködést a csapatokkal, közelítette a légierő harctevékenységét az arcvonalhoz, továbbá lehetővé tette a gyors megjelenést a harctér fölött. Ez az elhelyezés a légierő napi 2-3 repülésnyi bevetését biztosította maximális terhelés mellett.

Az északi hadműveleti csoport feladata volt az együttműködés a 40. hadsereggel és a 18. lövészhadtesttel, míg a déli hadműveleti csoport feladata a 3. harcokcihadsereggel való együttműködés volt.

A 2. légi hadsereg állománya:

- a) vadászrepülőgépek (Jak-1¹², Jak-7b¹³, LaGG-Scs¹⁴ és La-5¹⁵) – 71 db
- b) csatarepülőgépek (IL-2)¹⁶ – 78 db
- c) éjszakai bombázórepülő (SzB,¹⁷ RB,¹⁸ U-2¹⁹) – 98 db
- d) felderítőgépek (PE-2)²⁰ – 13 db

Mindösszesen – 250 [!] repülőgép,²¹ ebből 53 meghibásodott.

Erőviszonyok:

	<u>2. légi hadsereg</u>	<u>Ellenség</u>	<u>Arány</u>
Vadászrepülőgépek	71	75	1:1
Csatarepülőgépek	78	0	1:0
Bombázórepülő	98	150	1:1,5

Az ellenséges és saját légierők erőviszonyaiból megállapítható, hogy mennyiség szerint a harci repülőgépek aránya 1:1, azaz a légierőkben egyenlő számú repülőgép volt. Ugyanakkor minőségi fölény mutatkozott a 2. légi hadsereg oldalán va-

¹² Egymotoros, együlékes, alsószárnyas, behúzzható futóműves, vegyes építésű vadászrepülőgép.

¹³ A Jak-7a vadászrepülőgép továbbfejlesztett változata (ahhoz képest csökkentett szárnyfesztávolság, egyszerűsített futómű, jobb felszereltség jellemzi).

¹⁴ Nehezen meghatározható altípus, mely az eredeti forrásban is így szerepel. Talán a LaGG-3 egyik változata, esetleg elgépelés.

¹⁵ Egymotoros, alsószárnyas, teljesen fémből készült vadászrepülőgép.

¹⁶ Egymotoros, alsószárnyas, vegyes szerkezetű csatarepülőgép.

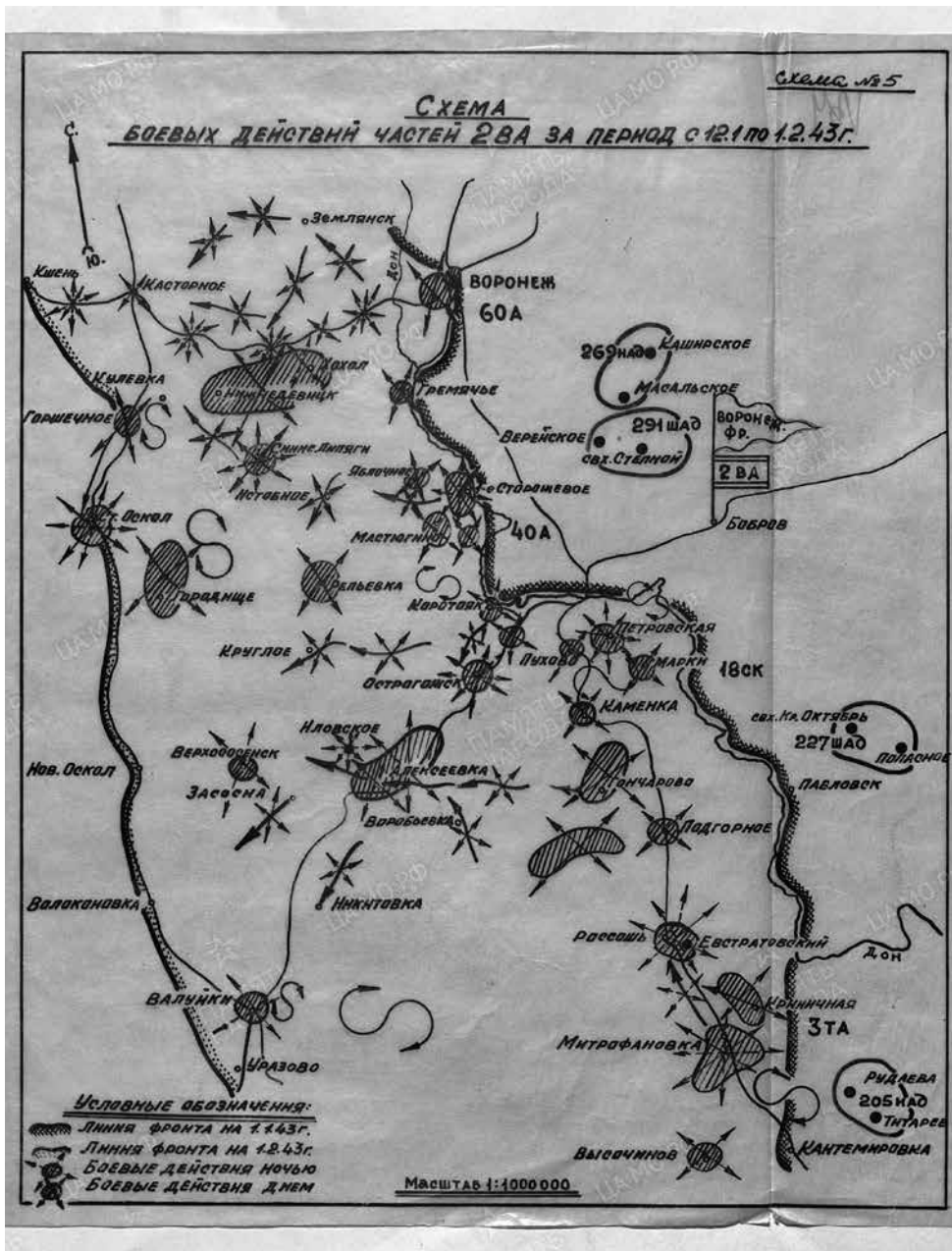
¹⁷ Az „SzB” (*szkorosztnoj bombargyirovcsik*) az ANT-40 típusú kétmotoros, háromülékes, közzépszárnyas gyorsbombázó hadrendi neve.

¹⁸ Véltetően hibás típusnév; helyesen: R-5.

¹⁹ Az U-2 (Po-2) és az R-5 gépek a '20-as években tervezett lassú, kétfedelű, nyitott, merev futóműves gépek voltak, amelyek csak kis bombaterhet vihettek, bombacélzó készülékkel sem voltak felszerelve. Általában éjszakai zavaróbombázásra használták őket. Jellegzetes motorzajuk miatt a katonahumor „Singer”-nek vagy „Mari néni”-nek becézte őket. Ez utóbbit talán azért használták, mert gyakran női pilótáik voltak.

²⁰ Alsószárnyas, osztott vezérsíkú, vegyes építésű, kétmotoros bombázórepülőgép.

²¹ Hibás összeadás – a négy kategória repülőgépeinek száma 260-at tesz ki. Amennyiben a 250-es szám érvényes, a részadatokban található tévesztés.

2. térkép: A 2. légi hadsereg csapatrészei harctevékenységeinek vázlata
1943. január 12. – február 1. között (CAMO VF, 247. o.)

dászrepülőgépekben és csatarepülőgépekben, míg az ellenség oldalán bombázó-repülőgépekben. A hadművelet kibontakozása során a légierőnk időnként teljes légi fölényt vívott ki. A 2. légi hadsereg általános hadműveleti csoportosítása teljességgel megfelelt a hadműveleti szándéknak.”²²

„A 2. légi hadsereg bevetésének terve az osztrogozsszk–rosszosi hadműveletben

A légi hadsereg feladatai (a frontparancsnok döntésének értelmében)
a felkészülési időszakban (1943. január 1–10.)

1. Ügyeletet adva a földön, valamint járőrözéssel a levegőben oltalmazni a front áttörő csapatainak összpontosítási körleteit.
2. Nappali légitámadásokkal és éjszakai bombázótevékenységgel megsemmisíteni az ellenség repülőeszközeit, valamint használhatatlanná tenni a kifutópályákat annak repülőterein: Jevsztrатовszkijnál, Sztarij Oszkolnál, Ilovszkojénál, Ksenynél, Urazovónál.
3. Nappali légitámadásokkal és éjszakai bombázással akadályozni a vasúti hadműveleti átcsoportosításokat, megsemmisítve a vasútállomásokat, nyílt pályákat, úton lévő vasúti szerelvényeket, mind helyben, mind Kasztornoje, Sztarij Oszkol, Valujki, Osztrogozsszk, Rosszos területén.
4. Légitámadásokkal megakadályozni, hogy az ellenség a tartalékait az arcvonalra irányíthassa a kirakodási körletekből, továbbá éjszakai bombázótevékenységgel csapásokat mérni a csapatok gyülekezőpontjaira és gyülekezési körleteire, valamint a földutakra, amelyeken éjszakai mozgás van.
5. Nappal és éjjel felderítést végezni, azzal a feladattal, hogy meg lehessen állapítani a vasúti forgalom intenzitását és a rendelkezésre álló hadműveleti tartalékokat, felfedni a kirakodó-állomásokat és az összpontosítási körleteket, meghatározni a mozgásirányokat a földutakon a kirakodási körletekből. Felfedni a védelmi sávokat mélységben és az azokon elvégzett munkálatok jellegét. Felfedni a légierő településének repülőtereit.
6. Nappali és éjszakai tevékenységgel csapásokat mérni a rosszosi–osztrogozsszki csoportosulásra.

²² CAMO VF, 32–33. o.

A légi hadsereg parancsnokának döntése:

269. vadászrepülő-hadosztály – járőrözéssel a levegőben oltalmazza a 40. hadsereg áttörő csoportjának gyülekezését Anoskino–Davidovka–Dankovo körzetében, valamint a 18. lövészhadtestet Verhnyij és Nyizsnyij Ikorec–Nyikolo–Varvarszkij körzetében.

205. vadászrepülő-hadosztály – oltalmazza a 3. harcoksihadsereg gyülekezését Kantyemirovka–Novaja Markovka körzetében, és az átkelést a Donon keresztül Gorohovka–Verhnyij Mamon körzetében.

227. csatarepülő-hadosztály – semmisítse meg a repülőeszközöket, továbbá a személyi állományt Jevsztratovszkij repülőterén, és zavarja a vasúti átszállítást Osztrogozsszk–Valujki körzetében.

208. vadászrepülő-hadosztály:²³

- 1) Éjszakai tevékenységgel pusztítani az ellenség repülőgépeit Sztarij Oszkol, Urazovo, Ilovszkoje, Jevsztratovszkij repülőterein.
- 2) Zavarni a vasúti szállítást Osztrogozsszk–Valujki, Sztarij Oszkol–Valujki és Osztrogozsszk–Kamenka körzetében.

A légi hadsereg parancsnokának döntéséből látszik, hogy a 269. és a 205. vadászrepülő-hadosztályok vadászgépei voltak hivatottak oltalmazni a levegőből a 40. hadsereg és a 3. harcoksihadsereg főerőit azok összpontosítása idején, valamint amikor azok az ellenség védelmi sávjának peremvonala elleni rohamához megindulási helyzetet foglaltak el.

A csatarepülőgépek és az éjszakai bombázók feladata lefogni az ellenség légierejét a repülőtereken, akadályozni a hadműveleti átcsoportosításokat és pusztítani a tartalékokat a jelentősebb helyőrségekben.

A hadsereg felderítőegységei számára szabott feladat: felderítés és fényképezés a 40. hadsereg és a 18. lövészhadtest áttörési szakaszainak védelmi sávjában, valamint, hogy fedjék fel a beérkező tartalékokat és hadműveleti átcsoportosításokat.

Szélesebb körű feladatokat a felkészülési időszakban nem szabtak, mivel eddigre nem érkezett be a 291. csatarepülő-hadosztály, a többi hadosztályoknál pedig hadianyag-feltöltést kellett végrehajtani.

E szakaszban felkészülés és felszerelés zajlott az előretolt repülőtereken az északi hadműveleti csoport esetében: Kasirszkaja–Moszalszkoje körzetében (a 269. vadászrepülő-hadosztály számára) és Verejszkij–Sztjepnoj szovhoz körzetében (a 291. csatarepülő-hadosztály számára), továbbá a déli hadműveleti csoport esetében Rudajeva²⁴ körzetében (a 205. vadászrepülő-hadosztály számára).

²³ Helyesen: 208. éjszakai bombázórepülő-hadosztály.

²⁴ Helyesen: Rudajevka. A település neve többször is rosszul szerepel az eredeti dokumentumban és térképeken.

A hadművelet első szakasza

A hadművelet első szakaszában a Voronyezsi Front parancsnoka a következő feladatokat szabta a légierő számára:

- A támadást megelőző éjjelen bombázótevékenységgel pusztítani az ellenség repülőeszközeit Jevsztratovszkij, Sztarij Oszkol repülőterein csakúgy, mint a felderítéssel újonnan felfedett repülőtereken. Bombázni a harcászati tartalékok elhelyezési körleteit a sztorozsevojei és a scsucyje hídfők előtt.
- A tüzérségi előkészítés szakaszában zavarni a harcvezetést csatarepülő-rajtaütésekkel a törzseken és a híradócsomópontokon, lefogni a tüzérütegek tüzét a mélységben lévő tüzelőállásokban. Napkeltével egyidejű csapásokkal Jevsztratovszkij, Sztarij Oszkol, Ilovszkoje repülőterein megsemmisíteni az eszközöket.
- A gyalogság támadásba lendülésekor csatarepülő-támadásokkal közreműködni a támadó gyalogság sikerében, pusztítva az ellenség élőerejét, aknavetőütegeit és haditechnikáját a harctéren.
- Légi járőrözéssel és ügyeletet adva az előretolt repülőtereken oltalmazni a frontgyorscsoportjainak megindulási körleteit csakúgy, mint azoknak előrenyomulását az áttörés során.

A 40. hadsereg és a 18. lövészhadtest támadó tevékenységeivel összhangban, az északi repülőcsoport volt hivatott – a légi hadsereg parancsnokának döntése értelmében – végrehajtani a következő feladatokat:

- Oltalmazni a levegőből a 40. hadsereg áttörő csoportját: Sztorozsevoje–Urivo-Pokrovszkoje–Arhangelszkoje–Masztyugino körzetében, valamint a 4. harcokcsihadtest összevonását Davidovka–Szeljavnoje körzetében.
- Pusztítani az ellenség élőerejét és lefogni a támpontok tüzét a 40. hadsereg és a 18. lövészhadtest áttörési sávjaiban.
- Zavarni a harcvezetést és elválni a vezetékes híradókapcsolatot csatarepülő-támadásokkal a 6. gyaloghadosztály (Jablocsnoje), a 20. gyaloghadosztály (Masztyugino), a 3. hadtest (Isztobnoje), a 22. gyalogezred (Oszkino), a 4. gyalogezred (Boldirjovka), a 35. gyalogezred (Kalinyin), a 12. gyaloghadosztály (Petrovskozkoje), a 19. gyaloghadosztály (Verhnyije Marki) törzsei ellen.²⁵
- Megakadályozni az ellenség ellenlökéseit a 40. hadsereg áttörési sávjában Mihajlovskij–Petrovskaja–Jekatyerinovka körzetéből, illetve meggátolni a tartalékok beérkezését Jablocsnoje–Oszkino felől.

²⁵ A m. kir. 6. és 20. könnyű hadosztályról, a m. kir. III. hadtestről, a m. kir. 22., 4. és 35. gyalogezredről, a m. kir. 21. és 19. könnyű hadosztályról van szó.

A 3. harckocsihadsereggel való együttműködés értelmében a déli hadművelleti csoport volt hivatott végrehajtani a következő feladatokat:

- A levegőből oltalmazni a 3. harckocsihadsereg²⁶ gyorscsoportjainak összpontosítását és harcbevételét Golaja–Kantyemirovka körzetében, valamint a 7. lovashadtest esetében Novaja Markovka körzetében.
- Lefogni a harctéren az aknavetőütegek, páncéltörő fegyverek tüzét, és együttműködni a gyorscsoport áttörésre indulásánál.
- Zavarni a harcvezetést és elvágni a vezetékes híradókapcsolatot a 8. hadtest törzsénél (Rosszos) és a 11. hadosztály törzsénél (Mitrofanovka).²⁷
- Elősegíteni a gyorscsoport előrenyomulását az ellenség védelmének mélységében, és pusztítani a 3. harckocsihadsereg parancsnoki harcálláspontja által kijelölt célokat.

A 208. éjszakai bombázórepülő-hadosztály volt hivatott: zavarni a vasúti közlekedést Sztarij Oszkol–Valujki körzetében, támadni a magyar 2. hadsereg érintkezéseit Valujki, Osztrogozsszk területén; éjszaka lefogni az ellenség légierejét Urazovo, Ilovszkoje, Jevsztratovszkij repülőterein; pusztítani az ellenség összegyülekezett csapatait Osztrogozsszk, Kamenka, Rosszos helyőrségekben.

A légielő további feladatait a 40. hadsereg és a 3. harckocsihadsereg támadásának idején az ellenség védelmének mélységében a repülőcsoportok parancsnokai szabták a kisegítő parancsnoki harcálláspontokon keresztül, akik a 40. hadsereg és a 3. harckocsihadsereg parancsnoki harcálláspontjain tartózkodtak.²⁸

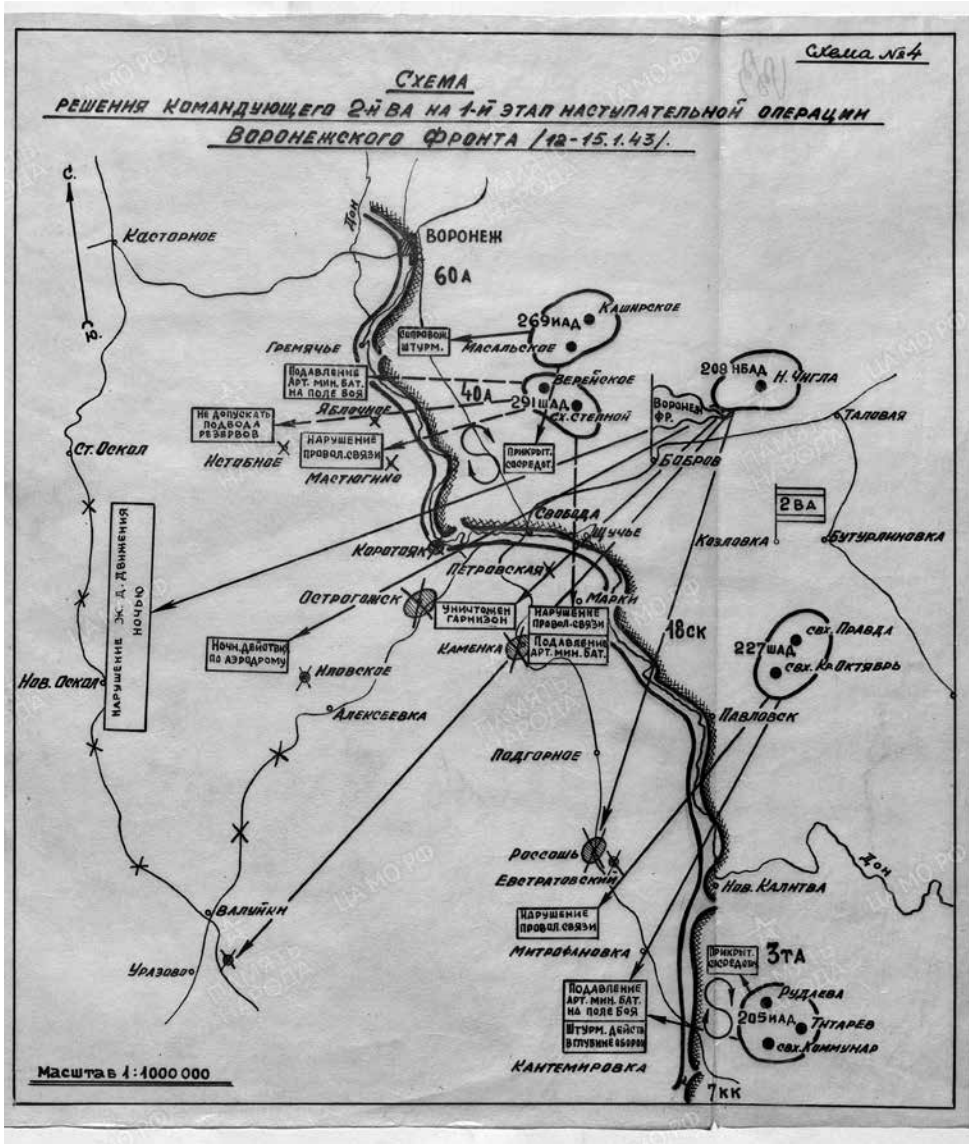
Ekképpen a 2. légi hadsereg fő feladatait a front támadó hadműveletének első szakaszában, a front áttörő-hadseregeivel (40. hadsereg, 3. harckocsihadsereg – amelyek a fő csapást hajtották végre) való együttműködésre összpontosították.

Ezzel összhangban a két hadművelleti csoport (északi és déli) megszervezése, valamint a légielő összpontosítása az arcvonalhoz közel elméletileg teljesen igazolta magát a front áttörő hadseregeinek gyors előretörése során is, továbbá elméletileg lehetővé tette azok légi támogatását – kiegészítő átdobás nélkül jelentősebb mélységbe (legfeljebb 100 km) – egészen az Oszkol folyó vonalára való kiérkezésig.

²⁶ Az eredeti szövegben tévedésből 3. harckocsihadtestet írtak.

²⁷ Ezek nem magyar seregtestek. Valószínűleg az olasz 8. hadsereg maradványairól és az egyik hadosztályáról van szó.

²⁸ A logikai ellentmondás az eredeti szövegből ered. A jelentés későbbi állításai szerint a repülőcsoportok parancsnokai nem tartózkodtak a hadseregek parancsnoki harcálláspontjain, csak a kisegítő parancsnoki harcálláspontokon. Mint a későbbiekben láthatóvá válik, ez komoly fennakadásokat okozott a kommunikációban.

3. térkép: A 2. légi hadsereg parancsnoka elhatározásának vázlata a Voronyezsi Front támadó hadműveletének első szakaszára vonatkozóan, 1943. január 12–15. (CAMO VF, 245. o.)

A hadművelet második szakasza – az áttörés sikerének kifejlesztése

A légi erő feladatai:

1. Kivívni a légi fölényt.
2. A levegőből oltalmazni és elősegíteni a front gyorscsoportjainak előretörését a hadműveleti mélységbe: Sztorozsevoje–Repjevka; Novaja Kalitva–Rosszos–Olhovatka–Alekszejevka irányába. Az erők egy részével oltalmazni a csucsjei csoport sikerének kifejlesztését.
3. Pusztitani az ellenség élőerejét, aknavetőütegeit és technikáját a harctéren, így segítve a gyalogság támadását.
4. Éjszakai bombázótevékenységgel és nappali csatarepülő-támadásokkal folytatni az ellenség légierejének pusztítását a repülőtereken és a levegőben.
5. Pusztitani az ellenség visszavonuló részeit és tartalékait a sztorozsevojei–repjevkei, csucsjei és déli irányokban lévő településeken.

Harmadik szakasz. Az ellenség élőerejének bekerítése és megsemmisítése

1. Járőrözéssel oltalmazni a front főerőit, amelyek harccselekményeket folytatnak a bekerített csoport megsemmisítése céljából, kitüntetett figyelmet fordítva a déli irány gyorscsoportjának oltalmazására.
2. Együttműködésben a gyorscsoportokkal és a lövészerőkkel, csatarepülő- és bombázótámadásokkal pusztítani az ellenség bekerített erőit és helyőrségeit.
3. Megelőzni új erők beérkezését az ellenség bekerített csapatainak megerősítése céljából.
4. Pusztitani a szállítórepülőket, amikor azok ellátmányt juttatnának célba.
5. Nappali csatarepülő-támadásokkal és éjszakai bombázótevékenységgel folytatni a vasútvonal-szakaszokra mért csapásokat: Kasztornojénál, Valujkinál, nem engedve a hadműveleti tartalékok beérkezését.
6. Pusztitani az ellenség légierejét a repülőtereken és a levegőben.

Következtetés a tervezés alapján

A frontparancsnok a 2. légi hadsereg számára szabott feladatok esetében öt teljes harcértékű²⁹ repülőhadosztály állományából indult ki, nevesül: két vadászrepülő-hadosztály (a 205. és a 269.), két csatarepülő-hadosztály (a 227. és a 291.) és egy éjszakai bombázórepülő-hadosztály (a 208. – U–2, R–5 és SzB típusú repülőgépekkel) alapján összesen mintegy 400 repülőgéppel számolva.

²⁹ Azaz „teljesen feltöltött”.

Ténylegesen azonban a hadművelet megindulásakor a 2. légi hadsereg a tervek alapjául szolgáló mennyiségnek csupán az 50%-át kitevő bevethető repülőgéppel rendelkezett a saját állományában.

A hadművelet kezdetéig és annak első szakaszában a 2. légi hadsereg repülőterein nem vonták össze teljesen az állományába beérkező 269. vadászrepülő-hadosztályt és a 291. csatarepülő-hadosztályt, a 227. csatarepülő-hadosztály pedig a hadművelet kezdetekor mindössze 15 repülőgéppel rendelkezett, amiből 5 meghibásodott, és ez a repülőhadosztály nem lett teljesen feltöltve úgy, ahogyan azt megtervezték az utánpótlási tervben.

Mielőtt rátérnénk a hadművelet végrehajtásának menetére, feltétlenül szükséges röviden megismerni a hadseregek parancsnokainak feladataival, terveivel és szándékaival; amely hadseregekkel a légierő együttműködött, és amely feladatok, tervek, szándékok érdekében végezte a harc feladatokat.

Jóllehet e hadseregekkel a légierő megelőzőleg nem egyeztetett különösebben pontos terveket az együttműködés érdekében, a légierő működése a földön kialakult helyzetek függvényében valósult meg.”³⁰

A korábbiakban ismertetett tervek ismétlését elkerülendő a továbbiakban kihagyom a kizárólag szárazföldi csapatokra vonatkozó részeket.

A dokumentum röviden kitér a 40. hadsereg és a 18. lövészhadtest parancsnokai által a légierő számára szabott feladatok ismertetésére. Mint az előzőekben olvashattuk, ezt nem előzte meg komolyabb egyeztetés a légierővel, így inkább csak általánosságokat fogalmaztak meg. Ezek a következőképpen hangzottak:

„Légierő: A 40. hadsereg parancsnoka a következő feladatot szabta – az első nap hajnalán csapást mérni a törzsekre és a harcvezetési pontokra; a támadás megindulásával csatarepülő-támadásokkal (hullámokban) tevékenykedni a harctér fölött a 25. gárda-lövészhadosztály, a 340. lövészhadosztály és a 107. lövészhadosztály körzetében. A tartalékok utánszállítását meg kell akadályozni. A harcoksihadtestet oltalmazni a megindulási helyzetben, és azzal együttműködni az áttörés során.”³¹

„Légierő: [a 18. lövészhadtest parancsnoka által szabott feladatok – V. M.]

1. Oltalmazni a csapatokat a megindulási helyzetben.
2. Lefogni a tűzrendszert az arcvonalon.
3. Elpusztítani a tűzérseget, páncéltörő fegyvereket, amelyeket a harc során fednek fel.

³⁰ CAMO VF, 36–43. o.

³¹ CAMO VF, 46. o.

4. Megakasztani az ellenlökéseket az ellenség harcászati tartalékai ellen tevékenykedve, ugyanakkor megakadályozni a hadműveleti tartalékok beérkezését is.
5. Szétzülleszteni a hadtápot az arcvonalra tartó útvonalakon.”³²

„Következtetések:

1. A 40. hadsereggel, a 18. lövészhadtesttel és a 3. harckocsihadsereggel részletes együttműködési terveket nem készített sem az északi, sem a déli repülőcsoport, azok a 40. hadsereg és a 3. harckocsihadsereg esetében a kisegítő parancsnoki harcálláspontokon jelenlévő repülőcsoport-parancsnokokra hagyatkoztak, a 18. lövészhadtest esetében pedig a 2. légi hadsereg törzsének összekötőjére, akik naponta kapták meg a kéréseket szóbeli formában.
A légi támogatás igénylése a 18. lövészhadtesttől rendszeresen késett, a csapás néha 5-6 óras késéssel történt.
2. A 40. hadsereg és a 18. lövészhadtest parancsnokai saját hatáskörben szabtak feladatokat a légierőnek, számítva a légi támogatásra. A 3. harckocsihadsereggel szóbeli megállapodás történt.
3. Az elégtelen felkészülés a légierő rögtönzésen alapuló alkalmazását eredményezte, kisebb repülőcsoportok eseti bevetéseivel, amint az alább is látható a harccselekmények dinamikájából.

A parancsok a harctevékenységet illetően háromfelől érkeztek: az északi és déli repülőcsoportok parancsnokaitól, valamint a 2. légi hadsereg törzsétől, ahol a parancsokat a törzsfőnök adta ki a 2. légi hadsereg parancsnokának nevében.

Harccselekmények az osztrogozsszk–rosszosi hadműveletben.

Felkészülési időszak (1943. január 1–11.)

1. A földi csapatok tevékenységeit és azok feladatait a szárazföldi összefegyvernemi hadseregek terveiben fejtették ki részletesen.
2. A 2. légi hadsereg feladatai végrehajtásának körülményei a hadművelet felkészülési időszakában a légierő számára meteorológiai szempontból kedvezőtlennek bizonyultak, aminek következtében a 2. légi hadsereg korlátozott harctevékenységet végzett: alkalmi bevetéseket hajtott végre korlátozott célokkal és feladatokkal. Ezért a légierő harcadatainak végrehajtása a felkészülési időszakban lényegi hatást nem gyakorolt a hadművelet előkészítésére és annak kivitelezésére.³³

³² CAMO VF, 47. o. Érdekes, hogy a továbbiakban, a 3. harckocsihadsereg esetében nem található megszabott feladat a légierő számára. Ennek oka, hogy szóbeli megállapodásokat kötöttek, amint az később kiderül.

³³ A magyar (német) légierő által keletkeztetett forrásokból is az olvasható ki, hogy az időjárás rendkívül kedvezőtlen volt, tehát ahogy a szóvet fél, úgy a majdani védők sem tudtak érdemi fel-

A légierő a következő feladatokat teljesítette:

1. A védelmi sáv felderítése és a frontparancsnokság számára egy anyag előkészítése, az áttörési szakaszokon lévő védelmi építmények végigfényképezése útján. E célból az 50. önálló felderítőrepülő-ezred január elején 27 bevetést hajtott végre, 1280 négyzetméternyi területet lefényképezve Jugyino, Sztaraja Kalitva, Bolsaja Kazinka, Lebjazsje, Hvoscsavatka, Verhnyaja Olhovatka, Sztaraja Kalitva,³⁴ Vizsocsinov körzeteiben.³⁵
2. A vasúti és gépkocsiszállítás rendszeres felderítése a következő főirányokban: Voronyezs–Kurszk; Valujki–Kasztornoje; Valujki–Osztrogozsszk. E célból az 50. önálló felderítőrepülő-ezred 21 felderítő bevetést hajtott végre.
3. A 205. vadászpilóta-hadosztály oltalmazta a csapatok kirakódását Buturlinovka állomáson és 10 repülőbevetést hajtott végre.
4. A 19. vadászpilóta-ezred (a 269. vadászpilóta-hadosztálytól) végezte a vasútállomások, a buturlinovkai repülőterkörzet és a 40. hadsereg földi csapatainak oltalmazását Hvoscsavaty–Urivo–Pokrovszkoje körzetében. A vasútállomások és a saját csapatok gyülekezésének oltalmazása megoldott volt. Sor került légi harcokra is az ellenség bombázórepülőivel. Összesen hét csoportos légi harc eredményeképp elhárítottak három bombázást Buturlinovka állomás ellen, és lelőttek két JU–88-ast. Az Urivo–Pokrovszkoje körzetében vívott légi harc eredményeképp egy Macchi–220-ast³⁶ lelőttek.³⁷ Az oltalmazást végző vadászpilótá gépek nem szenvedtek veszteséget.
5. A 208. éjszakai bombázórepülő-hadosztály³⁸ a kedvezőtlen időjárásra tekintettel csak a következő feladatokat végezte: röplapokat szórt Korotojok–Osztrogozsszk–Kolibelka körzetében, és bombázta az ellenség összegyülekezett csapatait az osztrogozsszki helyőrségben, 56 bevetés végrehajtva.³⁹

derítést és harctevékenységet végezni az áttörést megelőzően. Némi javulás január 10–11-én volt érzékelhető, ekkor a magyar légierő bombázni is tudta a gyülekező szovjet csapatokat, valamint felderítést is végzett, igaz, veszteségek árán. *Szabó 1987. 7–8. o.*

³⁴ Az eredeti szövegben is kétszer szerepel.

³⁵ A Voronyezsi Front legdélebbi szakaszával szemben, a 3. harckocsihadereg áttörési sávjában található települések, amelyeket német–olasz erők védtek.

³⁶ Macchi M.C.202 Folgore.

³⁷ Elképzelhető, hogy a két igen hasonló megjelenésű repülőgépet, a Macchi M.C.202 Folgore-t, valamint a Messerschmitt Me–109-et összetévesztették a harc hevében a szovjet pilóták, és ez alapján tettek jelentést. Amennyiben ezt feltételezzük, a leírt esemény Pánczél Imre hadnagy halálára vonatkozhat, aki nem tudott kimenekülni zuhanó-égő gépéből, bár a kabintetőt le tudta dobni, sőt még a gépét is a hátára fektette, kiugrani azonban már nem maradt ideje. *Szabó 1987. 8. o.*

³⁸ Az eredeti szövegben tévesen „208. vadászpilóta-hadosztály” szerepel.

³⁹ CAMO VF, 49–51. o.

„Harccselekmények a hadművelet első szakaszában.

A védelmi sáv áttörése (1943. január 12–15.)

[...]

A 2. légi hadsereg légierjének magasabbegységei, tekintettel a kedvezőtlen időjárási viszonyokra, csak korlátozott harci tevékenységet végeztek. Éjjel⁴⁰ a 208. éjszakai bombázórepülő-hadosztály pusztította az élőerőt és a technikai eszközöket Urivo-Pokrovszkójától 2 km-re északra a ligetben, továbbá rombolta az erődítéseket a harcászati tartalékok elleni tevékenységével Masztyugino–Dovgalevka–Boldirjovka körzetében.

Január 12-én nappal [a 2. légi hadsereg – V. M.] folytatta az éjjeli feladat végrehajtását: csata- és bombázórepülő-tevékenységgel támadták és bombázták az ellenséget Urivo-Pokrovszkójától 2 km-re északra a ligetben, a ligettől nyugatra, ami Urivo-Pokrovszkójától nyugatra található,⁴¹ ily módon a 40. hadsereg felderítőcsoportjainak támadását segítve.

Felderítést végeztek az ellenség közvetlen és közvetett mögöttes területén. Oltalmazták a 40. hadsereg csapatcsoportosítását a sztorozsevojei hídfőben.

A 291. csatarepülő-hadosztály harctevékenységének fő célpontja az „Orehovaja”-liget körzetében levő támpont volt, Urivo-Pokrovszkójától északra. Ez a liget uralkodó helyzetet foglalt el a környező területen, és minden hozzá vezető utat többrétegű tüzellel zártak le. E liget földi csapatok általi elfoglalásával megnyílt a lehetőség az előretörésre az ellenség védelmének mélységébe. Negyven percen át tartó szüntelen csatarepülő-támadással lefoglalták ezen támpont tűzrendszerét és segítették elfoglalását a földi csapatok által. Ezen támpont ellen 18 repülőbevetést hajtottak végre; a légierő és a földi csapatok erőfeszítéseinek eredményeképp a védekező ellenség demoralizálódott, a tüzelőállásokat lefoglalták, a gyalogság pedig január 12-én a nap végére elfoglalta a támpontot.”⁴²

„A 2. légi hadsereg az 1943. január 13–15. közötti időszakban.

1. A 291. csatarepülő-hadosztály (az északi csoportból) folytatta a légitámadásokat az ellenség ellenállási csomópontjai ellen a védelem mélységében, illetve a harcászati tartalékok ellen Arhangelszkoje–Oszkino–Korotojak térségében. Két nap alatt a repülőhadosztály 48 bevetést hajtott végre (január 13-án az időjárási viszonyok nem tették lehetővé bevetést). A csatarepülő tevékenysége erőteljes légvédelmi tüzéségi és légvédelmi ágyútűzben zajlott, az erőteljes földi ellenállás ellenére mégis jelentős veszteségeket sikerült okozni az ellenségnek: megsemmisítettek vagy használhatatlanná tették 70 szekeret, 50 gépkocsit, valamint részben lefoglalták a tüzéségi

⁴⁰ 12-ére virradó éjjel.

⁴¹ Az eredeti szöveg helymeghatározása ennél pontosabban nem értelmezhető.

⁴² CAMO VF, 52–53. o.

- ütegeket és a légvédelmi tüzérség tüzét. A 40. hadsereg haditanácsa pozitívan értékelte a csatarepülők tevékenységét.
2. A 269. vadászrepülő-hadosztály (északi csoport) – a 19. vadászrepülő-ezred La–5-ös vadászgépeken kísérté a 291. csatarepülő-hadosztály csatarepülőit. Oltalmazták a csapatokat a harctéren, járőrözéssel a levegőben: Sztorozsevoje–Urivo-Pokrovszkoje–Hvorosztany; valamint Boldirjovka–Peszkovatka–Kalinyin térségében. Ezen időszak alatt összesen négy csoportos légi harcot vívtak az ellenség bombázóival, valamint egy harcot egy FW–189⁴³ felderítőgéppel. Az eredmény három lelőtt JU–88 és egy kilőtt FW–190.
3. A 208. éjszakai bombázórepülő-hadosztály – középen települt, harctevékenységet két csoporttal végzett:
- a) északi csoport: melybe tartoztak a 620. repülőezred (R–5-ös repülőgépekkel), a 997. és a 998. repülőezredek (U–2-es repülőgépekkel), továbbá SzB bombázógépek repülőszázadai – bombázták az ellenség fő ellenállási csomópontjait a következő körzetekben:
 1. Sztorozsevoje, Urivo-Pokrovszkoje, Zaluzsnoje, Verhnyije Marki;
 2. 2. repülőter Ilovskojénál;
 3. vasúti szerelvények és állomások Valujki–Volokonovka; Valujki–Osztrogozsszk körzeteiben.
 - b) déli csoport: melybe tartozott a 646. és a 715. repülőezred (U–2-es repülőgépekkel) – bombázta:
 1. az ellenség összegyülekezett csapatait Rosszos és Sztaraja Kalitva helyőrségeiben.
 2. Jevsztratovszkij és Urazovo repülőtereit.

A bombázótevékenységet korlátozták az időjárási körülmények, de a repülők támadták a célpontokat alacsony magasságból. 1943. január 12–13-án összesen 143 bevetést teljesítettek.
4. A 205. vadászrepülő-hadosztály (déli csoport) – január 10–15-e során befejezte az áttelepülést Rudajeva repülőterére, és oltalmazta a saját repülőtereit. Négy légi harcot vívott, amelyek során lelőttek egy HS–126-ost⁴⁴ és elveszítettek egy Jak–7B-t.
5. A 227. csatarepülő-hadosztály (déli csoport) – a javításhoz szükséges cserealkatrészek hiánya miatt harctevékenysége felderítésre korlátozódott, párban repülő csatarepülőkkal Podgornoje, Olhovatka, Rosszos irányába.
6. Az 50. önálló felderítőrepülő-ezred – egyfős személyzetekkel végezte a felderítést Kasztornoje, Sztarij Oszkol, Osztrogozsszk, Rosszos irányába, azzal a céllal, hogy felfedje a csapatok visszavonulási irányait.

⁴³ Focke-Wulf Fw 189 Uhu.

⁴⁴ Henschel Hs 126. A '30-as évek közepén tervezett felsőszárnyas, dúcolt merevítésű, merev futóműves, kétszemélyes közelfelderítő repülőgép. 1943-ban már elavultnak számított.

Ugyanakkor az időjárási viszonyok miatt a felderítés korlátozott volt. Mindössze 13 bevetés történt.

A harcászati mélység áttörésének teljes időszaka alatt a 2. légi hadsereg részei 313 bevetést teljesítettek, ebből 179 bevetést az északi repülőcsoport hajtott végre a 40. hadsereg érdekében.

Következtetés:

A 2. légi hadsereg részvételét a védelmi sáv áttörésében, a front áttörő csoportjai érdekében, megfelelően megtervezték frontszinten, ugyanakkor nem látszik a tervezés összehangolása a 40. hadsereg, a 18. lövészhadtest és a 3. harckocsihadsereg áttörő csoportjaival. A hadművelet végrehajtása során a légierő kevés feladatot teljesített a harcászati mélység áttörésekor a gyalogság kísérését illetően, és ha az északi repülőcsoport a lehetőségekhez képest jelen is volt a harctéren a 40. hadsereg lövészhadosztályainak érdekében a főirányban, a 18. lövészhadtest és a 3. harckocsihadsereg körzetében a légierő részvétele jelentéktelen volt.

Ennek magyarázata egyrészt a kedvezőtlen időjárás, másrészt, hogy a 2. légi hadsereg a felkészülési időszakban nem készült fel megfelelően erre a hadműveletre. Nem érkeztek be a szükséges alkatrészek és eszközök, nem fejeződött be az összevonás, nem történt meg a feltöltés a teljes vagy legalább a rendelkezésre álló állományra.⁴⁵ A hadtápot gyengén készítették fel a kiszolgálásra. Hiányzott a tervezés a szárazföldi csapatokkal, amelyek érdekében maga a légierő többségében tevékenykedni lett volna hivatott a harctéren, közvetlen közelségben a támadó gyalogsághoz és a harckocsikhoz. A szárazföldi csapatok, különös tekintettel a 18. lövészhadtestre, gyengén ismerték, hol és hogyan fog segíteni a légierő.⁴⁶ Az északi repülőcsoport 1943. január 12-én célorientáltan és helyesen, hatékonyan, kisebb erőkkel segítséget nyújtott a 107. lövészhadosztály és más, főcsoportot mérő hadosztályok felderítő zászlóaljainak harcához a peremvonal mögött.

Az áttörés további napjaiban a légierő különböző célok szerint szétdarabolva tevékenykedett a széles arcvonalon.⁴⁷ A légi csapás és a gyalogság légi támogatása a harcászati mélység áttörése során – leszámítva a 40 perces tevékenységet Urivo-Pokrovszkoje északi körzetében – hiányzott.

A felderítés csak a közelebbi frontmögötti területet érintette. Mélyebb felderítés nem történt, különösen az Oszkol folyótól nyugatra nem. A harctér szisztematikus megfigyelése (ami nagyon fontos gyorsan változó körülmények esetén) nem lett meg-

⁴⁵ Abban az értelemben, hogy legalább a meghibásodott repülőgépeket meg kellett volna javítani.

⁴⁶ Tehát a légi támogatás részletei elveszhettek a parancsnoki láncolat kuszaságában, esetleg az információk elakadhattak.

⁴⁷ A források szerint a magyar fél nem érzékelte a szovjet légierő leterheltségét, erőn felüli elvárásoknak való nehéz megfelelését: „A [magyar – V. M.] felderítők mind gyakrabban voltak kénytelenek arról beszámolni, hogy »majd« minden repülésnél vadászok támadták meg őket.” Szabó 1987. 10. o.

szervezve.⁴⁸ Ahogy a harcokcsihadtestek, úgy a lovashadtest is sötétben kezdte meg az áttörést, így ezek értelemszerűen nem voltak rászorulva a légierő általi kísérésre és oltalmazásra.

Az ellenség védelmének áttörése a 40. hadsereg sávjában 1943. január 12-én kezdődött, míg a 18. lövészhadtest és a 3. harcokcsihadtest sávjában január 14-én, ezért ebben a helyzetben a 2. légi hadsereg központosított irányítására volt szükség, hogy így összpontosítsák a légierő erőfeszítéseit az áttörési szakaszokra.

A támadás első napjaitól kezdve jelentős igény mutatkozott a légierőre az arcvonal teljes szakaszán, ezért minden, saját irányában tevékenykedő repülőcsoport igyekezett teljesíteni a földi magasabbegységek parancsnokainak kéréseit, kiválasztva a fontosabb célokat.⁴⁹

„Harcselekmények a hadművelet második szakaszában.

Harc mélységben, üldözés és bekerítés (1943. január 16–24.)

[...]

Az ellenség bombázó légierője a csapatok harcrendjét és hadtápterületeit támadta, többek között bombázták a front kisegítő parancsnoki harcálláspontját.

A 2. légi hadsereg január 16-ára virradó éjjel bombázta az összegyűlt csapatokat Osztrogozsszkban, Osztrogozsszk állomáson, Luzsnyikovka állomáson, Rosszosban, Mitrofanovkában, OGPU kommunában⁵⁰, Krinyicsnajában. Pusztította a vasúti szerelvényeket Alekszejevka, Zoszimovka állomásokon és bombázta Jevsztratovszkij repülőterét. Felderítést hajtott végre zemljanszki, kasztornojei, valujki, rosszosi irányokba.

Január 16-án nappal⁵¹ csatarepülők csoportjaival, vadászrepülők oltalmazása alatt csatarepülő- és bombázótámadásokkal pusztították az összegyűlt csapatokat Korojokban, Lesznoje Ukolovóban, Krasznojében, Subnojében, Mitrofanovkában, Sztálin

⁴⁸ A szovjet légierőnek szerencséje volt: a magyar–német légierő már 15-én megkezdte az evakuációt a hátrább lévő repterekre, ami folyamatosan zajlott 16-án is. A rendkívül kevés bevethető repülőgép elégtelen volt a felderítési célok teljesítésére, ráadásul előfordult, hogy szerelés alatt lévő repülőgépet a földön kellett megsemmisíteni, vagy hogy egy repülőgép áttelepülés során tört össze. Az evakuálás bizonyos esetekben olyan hirtelen történt, hogy az a szükségesnél is nagyobb kárt okozott a visszavonulás során: a repülődandár parancsnoksága olyan gyorsan lebontotta híradóvonalait, hogy nem tudta továbbítani a német repülő-összekötő parancsnokságra az 1. páncéloshadosztály repülőgépjét annak ellentámadásához. *Szabó* 1987. 10–15. o.

⁴⁹ CAMO VF, 55–59. o.

⁵⁰ Az OGPU – *Объединённое государственное политическое управление* (Egyesített Állami Politikai Igazgatóság) – a Szovjetunió titkosszolgálat volt (1923-tól). A kommuna valamilyen lakott területet jelöl.

⁵¹ Ezen a napon elrendelték az ilovszkojei repülőter részleges kiürítését és az áttelepülést Urazovóba. A németek a légvédelmi fegyverzetet felrobbantották, az épületeket felgyújtották – ezzel megnehezítve a visszavonuló magyar csapatok helyzetét. *Szabó* 1987. 14. o.

kolhozban. Támadták a visszavonuló oszlopokat Kamenka és Karpenkovo útjain. Magányosan repülő gépekkel felderítést végeztek kasztornojei, valujki, orosz irányokba. Csoportosan oltalmazták a saját csapatokat Korotojaktól nyugatra. Önállóan tevékenykedő repülőek indultak röplapokat szórni. Összesen 239 bevetés történt, ebből 135 éjjel. 112 repülőgép szállt fel. A harctevékenység során a fő erőfeszítéseket az északi repülőcsoport tette (269. vadászrepülő-hadosztály, 291. csatarepülő-hadosztály, valamint a 208. éjszakai bombázórepülő-hadosztály); a déli repülőcsoport (205. vadászrepülő-hadosztály, 227. csatarepülő-hadosztály) jelentéktelen tevékenységet hajtott végre a földi csapatok érdekében, tekintettel az alacsony állományára. A 2. légi hadsereg légjerejének működése több cél szerint került alkalmazásra a 40. hadsereg, a 18. lövészhadtest, valamint részben a 3. harcoksihadsereg támadásának teljes arcvonalán. Jevsztratovszkij repülőterének éjszakai bombázása nem egy világosan megállapított cél érdekében történt, pontos felderítési adatok az ott található repülőgépekről nem álltak rendelkezésre, a bombázás eredménye pedig nem volt észrevehető.”⁵²

„A 2. légi hadsereg részei 1943. január 17-ére virradó éjjel bombázótevékenységgel pusztították az összegyülekezett élőerőt és technikai eszközöket a következő vasútállomásokon: Alekszejevka, Valujki, Szinyije Lipjagi, Podgornoje, valamint a feltorlódott vasúti szerelvényeket Valujki vasútállomáson. Pusztították a repülőek tartozékait és a repülőeszközöket Ilovszkoje repülőterén. Lefogták a tüzérségi és aknavetőtüzet Osztrogozsszk északi és északnyugati határában, a várost támadó földi csapatok érdekében. Felderítést végeztek zemljanszki, kasztornojei, valujki irányokba. Röplapokat szórtak.

Január 17-én nappal⁵³ csatarepülőek csoportjaival, vadászrepülőek oltalmazása alatt csatarepülő- és bombázótámadásokkal pusztították az ellenséget Osztrogozsszkban, Kamenkában, Kamenka vasútállomáson, a visszavonuló ellenséget Ivanovka, Nyikolszkoje, Isztobnoje, Szemigyeszjatszkoje útjain. Felderítést végeztek zemljanszki, kasztornojei, Sztarij Oszkol-i, valujki irányokba, valamint Kupjanszk körzetében. A saját csapatok felderítése és a bevetések egymáshoz kapcsolódtak. 206 bevetés történt, ebből 111 éjjel. Csakúgy, mint január 16-án, a fő erőfeszítéseket az északi repülőcsoport tette. A déli repülőcsoport a 205. vadászrepülő-hadosztály egyes bevetéseivel oltalmazta a 7. lovashadtestet Vejgyejevka és Ajdar körzetében, a 227. csatarepülő-hadosztály repülőeszközei javításával volt elfoglalva, harctevékenységet nem folyta-

⁵² CAMO VF, 62–63. o.

⁵³ A helyzet gyors ütemű romlására tekintettel már futárgépeket is be kellett vetni az ilovszkojei repülőter evakuálása érdekében. Eközben kiderült, hogy Urazovból is tovább kell hátrálni, a németek Harkovot jelölték ki az áttelepülés új lokációjául, január 18-ától kezdve. Az ilovszkojei repülőter védőkörletében földön harcoló légierős állományt – bár formálisan 17-én kivonták a védőállásból – fokozatosan bekerítették, így szorult helyzetéből majd csak 19-én, kitéréssel próbált – több-kevesebb sikerrel – szabadulni. *Szabó* 1987. 15–17. o.

tott. Tényleges segítséget a tüzelőállások és az élőerő lefogásában a 291. csatarepülő-hadosztály részei, valamint a 269. vadászrepülő-hadosztály vadászgépei nyújtottak, amint Osztrogozsszk körzetében az ellenséget támadták, sorozatos csapásokat mérve a támadó földi csapatok elé. Január 17-én légi felderítéssel megállapítást nyert, hogy a Kasztornoje–Valujki vasútvonal-szakaszon a légierő január 12–17-e során végrehajtott tevékenységének eredményeképp a mozgás szünetelt, átmenő forgalom nem volt, csak magányos szerelvényeket észleltek egy-egy vonalszakaszon. A vasútállomásokon – különösen Alekszejevka és Valujki vasútállomásokon – feltorlódtak a vasúti szerelvények, mivel nem tudtak kifutni.

A Kurszk–Voronyezs vasútvonalon vasúti szerelvények érdekes [sic!] mozgása zajlott az arcvonal irányába, ám a 2. légi hadsereg erre nem tudott reagálni, mert nem volt elég eszköze és ereje. Ezen célpontok sokkal megfelelőbbek voltak a 15. légi hadsereg (jobb oldali szomszéd) csapásai számára, amely kedvező szárnyirányú elhelyezkedéssel rendelkezett az ellenség voronyezsi–kasztornojei csoportosulásával szemben, aminek haladása és átcsoportosulása zajlott a Brjanszki Front balszárnya arcvonalának hosszában. A 15. légi hadsereg a Brjanszki Front 13. hadseregének támogatására készült fel, és a Voronyezsi Front támadásának érdekében harctevékenységet nem hajtott végre, aminek magyarázata az együttműködés hiánya a 2. légi hadsereg és a 15. légi hadsereg egyeztetett működéseit illetően.”⁵⁴

„A 2. légi hadsereg részei január 18-ára virradó éjjel korlátozott tevékenységet végeztek. Bombázták az ellenség csapatait Urazovóban, Valujkiban, Volokonovkában, a feltorlódt vasúti szerelvényeket Latnoje, Kurbatovo, Valujki, Volokonovka állomásokon, illetve Urazovo repülőterét. Bombázták a visszavonuló csapatokat Hohol, Turovo, Kurbatovo, Ilovszkoje, Alekszejevka, Bugyonnoje, Gnyilusa útjain. Felderítést végeztek ugyanazon irányokba, amerre január 17-én is.

Január 18-án nappal⁵⁵ csatarepülők vadászrepülők oltalmazása alatt pusztították az ellenség csapatainak oszlopait: Bugyonnoje–Gnyilusa; Bugyonnoje–Uszpenszkoje útvonalakon. Összegyülekezett csapatok [voltak – V. M.] Osztrogozsszkban, Hoholban, Gremjacsjében, Gorsecsnojében, Nyizsnyegyevickben, Szinyije Lipjagiban, Nyizsnyij Gnyilovban, Kamenkában, Jevsztratovszkijban. Oltalmazták a saját csapatokat Scserbakova–Kamenka–Verhnyije Marki–Vejgyejevka körzetében. Felderítést végeztek kasztornojei, Sztarij Oszkol-i, valujki irányokba, valamint Sztarobelszk körzetében. 145 bevetés történt, ebből 47 éjjel. A déli repülőcsoport a saját irányában tevékenykedő földi csapatok érdekében működött, de csak a 205. vadászrepülő-hadosztály, amely oltalmazta a lovashadtestet Vejgyejevka körzetében, valamint támadta az ellenség

⁵⁴ CAMO VF, 64–65. o.

⁵⁵ Ezen a napon a megmaradt magyar légierő tevékenysége döntően az Urazovóból Harkovba való áttelepülésben merült ki.

csapatait Kamenkában, Jevsztratovszkijban. 25 bevetést hajtott végre. A 227. csatarepülő-hadosztály a rossz időjárási viszonyok miatt nem tevékenykedett. Az északi repülőcsoport ezen a napon a 40. hadsereg részei számára végzendő feladatok teljesítése érdekében s egyúttal erői egy részével a déli repülőcsoport irányában tevékenykedett. Támadta a Bugyonnoje körzetéből visszavonuló csapatokat. Ezenkívül pusztította a hadműveleti tartalékokat Gremjacse, Gorsecsnoje, Nyizsnyegyevick, Szinyije Lipjagi körzeteiben.

A 2. légi hadsereg tevékenységének jellege e nap során változatos képet mutatott. Sok célpont ellen harcoltak kisebb erőkkel, emiatt egyikben sem tudtak jelentős kárt tenni. Ezen a napon a front gyorscsoportjai törekedtek elzárni az ellenség főerőinek visszavonulási útvonalát Alekszejevka–Karpenkovo körzetéből, továbbá visszaverték az erőteljes ellenlökéseket Osztrogozsszk–Kocsetovka felől. Az ellenséget a szárazföldi csapataink elszigetelt oszlopokra szaggatták, majd Alekszejevkanál bekerítették. Az ellenség áttérési kísérletekbe kezdett nyugat és délnyugat felé, ezenkívül a 40. hadsereg jobbszárnyán, Latnoje–Hohol–Turovo–Kurbatovo körzetében hadműveleti tartalékokkal rendelkezett, amelyek egy része előrenyomult dél és délkelet felé.

E nehéz helyzet nagy erőfeszítést és nagy erőket követelt [volna – V. M.] a légierőtől, azonban a 2. légi hadsereg lehetőségei szűkösek voltak, ezért kényszerültek széleskörű tevékenységre kisebb erőkkel sok célpont ellen, alkalmazkodva a körülményekhez és a számos földi magasabbegység tevékenységeinek támogatására irányuló igényekhez.

Január 18-án a helyzet megkövetelt egy erőteljes csapást az ellenség Kasztornojéból, Latnojéból, Hoholból, Kurbatovóból nyomuló hadműveleti tartalékai ellen, amit a 15. légi hadsereg képes lett volna végrehajtani, így tehermentesítve a 2. légi hadsereget, hogy az együttműködhessen a 40. hadsereggel és a 3. harckocsihadsereggel.⁵⁶

Az alegységek tevékenysége számos kisebb erőkkel, férfiasan végrehajtott, ragyogó harcászati példát szolgáltatott. Egy ezek közül: 12:30–12:40-kor⁵⁷ a 291. csatarepülő-hadosztályba tartozó IL–2-esek csoportja – a 269. vadászipülő-hadosztályba tartozó vadászgépek oltalmazása alatt – gépkocsik és rakományal megrakott szekerek tömött oszlopát, illetve a gyalogságot támadta Bugyonnoje, Uszpenszkoje útján [sic!]. Az oszlop támadása hátulról történt, 1000–1500 méteres távolságból, 20–25°-os siklási szöggel, 600 méteres magasságból géppuska- és gépágyútűz rövid sorozataival, továbbá 300 méteres magasságból alacsonyrepüléssel ledobták a bombák egy részét. A második támadás szemből történt. Először ledobták a maradék bombaterhet, azután géppuska- és gépágyútűzzel hajtottak végre támadást. Az eredmény: torlódások létrejötté, 4 helyen tűz ütött ki. Az [ellenséges – V. M.] oszlop elakadt egy időre, ezáltal a földi csapatoknak lehetősége volt beérni az oszlopot és vereséget mérni rá.”⁵⁸

⁵⁶ A korábbiakból már kiolvasható, hogy a 15. légi hadsereget nem érdekelte a hadművelet sikere, csak a saját eredményei.

⁵⁷ Moszkvai idő szerint.

⁵⁸ CAMO VF, 66–68. o.

„Légi felderítéssel észlelték az ellenség visszavonuló csapatainak sűrű oszlopokban történő mozgását Kamenka–Podgornoje körzetéből Alekszejevkába, valamint Isztobnojából Gorsecsnojéba. A 2. légi hadsereg részei január 18-áról január 19-ére virradó éjjel harctevékenységet nem végeztek a rossz időjárási körülmények miatt. Nappal a működés korlátozott volt.⁵⁹ Csatarepülők és vadászrepülők csoportjai támadták az ellenség visszavonuló csapatainak oszlopait: Goncsarovka–Olhov Log; Sumejki–Tatarino útvonalakon. Felderítést végeztek Valujki irányába és Goncsarovka körzetében. Összesen 70 bevetést teljesítettek, ebből 9-et éjjel. A déli repülőcsoport harctevékenységet nem végzett, hanem átcsoportosult: a 205. vadászrepülő-hadosztály Rudajeva légterébe, a 227. csatarepülő-hadosztály pedig a 766. csatarepülő-ezreddel⁶⁰ Popasznoje repülőterére. Az északi repülőcsoport déli irányban tevékenykedett. A 291. csatarepülő-hadosztály és a 269. vadászrepülő-hadosztály közösen támadta az ellenség csapatainak visszavonuló oszlopait. 47 bevetést hajtottak végre. A 269. vadászrepülő-hadosztály feltöltésére beérkezett Moszalszkoje repülőterére a 287. vadászrepülő-ezred. Ahogy nappal, úgy éjjel sem történt kielégítő felderítés a támadó hadseregek arcvonalszakszai előtt, ami pedig a gyorsan változó helyzetben fennakadást okoz, és így az adatok megállapítása nagy erőfeszítést igényel. A légierőre ezen a napon jelentősen nagyobb nyomás helyeződött, különösen a hadműveleti tartalékok (68. gyaloghadosztály)⁶¹ feltartóztatása kapcsán, illetve annak érdekében, hogy segítséget nyújtsanak a földi csapatoknak és közösen visszaverjék az ellenlökéseket.”⁶²

„A 2. légi hadsereg részei 1943. január 20-ára virradó éjjel harcfelderítést nem végeztek. Nappal a harctevékenység korlátozott volt.⁶³ csatarepülő-támadásokkal pusztították az ellenség visszavonuló csapatainak oszlopait: Szinyije Lipjagi–Jaszsenki; Szinyije Lipjagi–Lebjazsje; Berjozovka–Trosztjanki–Babakovka; Gajkalovo–Hvoscevatij; Olhov Log–Tatarino útvonalakon, valamint Posztjojalij–Bolsoj Szkororib körzetében. Oltalmazták a 6. gárda-lovashadtestet⁶⁴ Valujki körzetében. Felderítést végeztek Valujki irányába, illetve próbálták felmérni a várható időjárást.

⁵⁹ E napon az ilovszkojei magyar repülőcsoport megkísérelte a kitörést nyugat felé. Egy kis csoport sikerrel járt, a zöm azonban a hófúvásban elakadt, majd visszafordult a megindulási állás felé. A reményt az jelentette számukra a továbbiakban, hogy sikerülhet egyesülniük az Osztrogoszszkából kitérőkkel, akik épp errefelé nyomultak nyugati irányba, így talán nagyobb esélyük lesz együtt átjutni a saját vonalukhoz. *Szabó* 1987. 17. o.

⁶⁰ Közvetlenül a 2. légi hadsereg alá tartozó csatarepülő-ezred volt ekkor.

⁶¹ A német 2. hadsereg állományába tartozó német 68. gyaloghadosztályról van szó.

⁶² CAMO VF, 69–70. o.

⁶³ Szabó Miklós úgy fogalmaz tanulmányában, ekkorra „a repülődandár szinte elemeire hullott szét”. *Szabó* 1987. 17. o.

⁶⁴ A 7. lovashadtest elnevezése 1943. január 19-étől, a Honvédelmi Népbiztosság 1943. január 19-én kelt 30. számú parancsa értelmében. Az új név „gárda” előtaggal kiegészítés volt a január 15–19. során tanúsított kiemelkedő helytállásért a harcokban. Ezzel egy időben az alakulat hadrendi száma is megváltozott, de a szövegben több helyen még a régi elnevezés bukkan fel.

63 bevetés történt, ebből 6 éjjel az időjárás előrejelzése céljából. Mindkét repülőcsoport a saját irányában tevékenykedett, teljesítve a napi feladatot, amit a földi csapatok szabtak.⁶⁵ Céltudatosan működtek az arcvonal főbb szakaszain, a földi csapatok közvetlen érdekében, különös tekintettel a 40. hadsereg jobbszárnyára.”⁶⁶

„A 2. légi hadsereg ezen időszak során [január 21–24. – V. M.] a rossz időjárás következtében harctevékenységet nem végzett, mindössze magányos felderítő bevetésekre volt korlátozva Kurbatovo, Latnoje, Gorsecsnoje, Sztarij Oszkol irányába, illetve páros bevetésekre a földi csapatok oltalmazása érdekében.⁶⁷ A hadművelet valamennyi kiterjedési irányában megfigyelhető a légierő határozott próbálkozása aktív tevékenység folytatására, tekintet nélkül a rossz időjárásra, ami néha kizárja a bevetések megvalósíthatóságát. A déli repülőcsoport január 14. és január 20. közt elégtelenül oltalmazta a 6. gárda-lovashadtestet, amely többször is ki volt téve az ellenséges légierő bombázótámadásainak és veszteségeket szenvedett. A 7. lovashadtest parancsnoka a frontparancsnoknak január 19-én jelentette, hogy alakulata az utóbbi öt nap során sorozatos bombázótámadásoknak volt kitéve, amelyek miatt nagy veszteségeket szenvedett, illetve kérte a hadtest oltalmazását január 20-án 8:00-tól 17:30-ig az elhelyezési körletében. Ez ismételtén alátámasztja azt, hogy a déli repülőcsoport az állományával nem tudta végrehajtani a számára szabott feladatokat.”⁶⁸

*„A Voronyezsi Front légierőjének harctevékenysége
a második szakaszban – összegzés.*

A 2. légi hadsereg részeinek fő törekvései a hadművelet második szakaszában az ellenség visszavonuló oszlopainak megsemmisítésére, a bekerített helyőrségek felszámolására és a vasúti szállítás elvágására irányultak, együttműködve a földi csapatokkal a sikeres előretörésben. A 2. légi hadsereg teljesítette a feladatokat:

1. Oltalmazta a támadó csapatok és a 6. gárda-lovashadtest harcalakzatait.
2. Éjszaka bombázta, illetve csata- és vadászrepülőgépekkel támadta a visszavonuló oszlopokat a földutakon, a bekerített helyőrségeket Korotojakban, Osztrogozsszokban, a vasúti szerelvényeket Osztrogozsszk–Alekszejevka körzetében csakúgy, mint a hadműveleti tartalékokat Szinyije Lipjagiban, Podgornojében, Repjevóban, Krasznojében, Rosszosban, Latnojében, Kurbatovóban, Nyizsnyegyevickben, Hoholban.

⁶⁵ A magyar légierő maradékai felderítést és alacsony támadást is végre tudtak hajtani 20-a folyamán. Ugyanakkor a szovjet 7. (6. gárda-)lovashadtest bekerítette Urazovót, csapdába ejtve az onnan visszavonulni nem tudó csapatokat. *Szabó* 1987. 18. o.

⁶⁶ CAMO VF, 71. o.

⁶⁷ Január 21-ére vonatkozóan nincs adat a magyar légierő érdemi tevékenységéről, 22-én pedig repülési tilalom volt érvényben az időjárás miatt.

⁶⁸ CAMO VF, 73. o.

3. Nappal és éjjel pusztította a repülőeszközöket Ilovszkoje, Jevsztratovszkij repülőterein.
4. Intenzív felderítést hajtott végre a visszavonuló csapatokat és a hadműveleti tartalékokat illetően csakúgy, mint a védelmi sávok mélységében.

Tekintet nélkül a kedvezőtlen időjárási viszonyokra (hóesés, sűrű köd) és a levegő $-30\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ig történő lehűlésére, a légierő a második szakaszban eredményesen működött.

A vadászrepülő-légierő, oltalmazva a saját földi csapatokat, légi harcokat vívott az ellenség magányosan vagy kis csoportokban repülő vadász- és bombázórepülőivel. A bombázó- és csatarepülő-légierő aktív tevékenységével a repülőterek ellen visszaszorította a német légierőt az előretolt repülőterekről, amivel biztosította a csaknem teljes légi fölényt, ez pedig lehetővé tette a továbbiakban a vadászrepülőgépek kihasználását csata- és felderítőgépek szerepében. A csatarepülő-légierő (főleg a 291. csatarepülő-hadosztály) a teljes szakaszban sikeresen és nagy hatékonysággal tevékenykedett a visszavonuló csapatok és a körbezárt helyőrségek ellen. Például:

- 1) A 291. csatarepülő-hadosztályba tartozó csatarepülőök csoportja január 16-án sikeresen bombázta és támadta (5 rajtaütést végrehajtva) a körülzárt helyőrséget Korotojokban, amit 1943. január 17-én reggel a saját csapatok fel is számoltak.
- 2) A 107. lövészadosztály, a 129. lövészdandár és más részek január 15-én támadták Osztrogozsszk északi határát, de feltartóztatta őket az aknavetőütegek erőteljes tüze. A 2. légi hadsereg kiegészítő parancsnoki harcálláspontjának (Popasznoje) rendelkezése értelmében csatarepülő-csoportokat rendeltek ki a 291. csatarepülő-hadosztálytól, amelyek támadták a tüzelőállásokat, és biztosították a sikeres támadást.

Január 16-án és 18-án hatékony támadások érték a [z ellenséges] helyőrséget Osztrogozsszkban. 1943. január 18–19–20-án Kamenka–Tatarino–Goncsarovka körzetében, valamint az ezekből kiinduló utakon csatarepülő-támadásoknak volt kitéve a magyarok és olaszok Alekszejevka irányába visszavonuló csoportosulása (30 000 fő). Ezek során nagy veszteségeket szenvedtek, illetve meghíúsult a nyugatra történő vonulásuk (csapataink e körzetekben 15 000 foglyot ejtettek).

A légi felderítésnek a második szakaszban jelentős szerepet szántak. Felderítést végeztek (az 50. önálló felderítőrepülő-ezredet kivéve) a légierő egyéb típusai is, éjjel illetve rossz időjárási viszonyok közt felderítést végeztek az éjszakai bombázórepülőök is. A felderítés időben és teljességgel felfedte az ellenség visszavonulását, illetve a beérkező hadműveleti tartalékokat. A felderítés még repülésre nyilvánvalóan alkalmatlan időjárás esetén is zajlott. A felderítés mélysége nem haladta meg az osztrogozsszk–rosszosi hadművelet mélységét. Az U–2-es repülőgépek sikeresen teljesítették a feladatokat az előrevetett részekkel és gyalogsággal kapcsolatban, például: január 18-án éjjel kapcsolat létesült a 15. harcokcsi-hadtesttel Alekszejevka körzetében, míg

január 19-én éjjel a 6. [gárda-]lovashadtesttel Valujki körzetében és a 184. lövészhadosztállal Malakejevka körzetében (34 km-re délre Alekszejvától).

A 2. légi hadsereg magasabbegységei harctevékenységének törekvései a következőkre irányultak:

- 1.) északi⁶⁹ repülőcsoport: a 291. csatarepülő-hadosztály pusztította a visszavonuló csapatokat: Oszkino–Szinyije Lipjagi; Repjevka–Bugyonnoje; Korotojak–Osztrogozsszk útvonalakon. Gyakori támadásokkal torlódásokat okozott az utakon, ezzel elősegítette a visszavonuló oszlopok bekerítését és megsemmisítését. Pusztította a bekerített helyőrségeket Osztrogozsszkban, Karpenkovóban, valamint az erdőben Alekszejvától északkeletre. Hatékonyan tevékenykedett az összegyülekezett csapatokkal szemben Latnoje–Kurbatovo–Nyizsnyegyevick–Hohol körzetében. Nagy veszteségeket okozott az ellenségnek: Uszpenszkoje, Bugyonnoje útjain, ahol gépkocsik 12 km-es hosszúságú oszlopát támadták. A csatarepülőgépeknek a visszavonuló oszlopok elleni minden támadása igen hatékony volt. Az ellenség a földről alig tanúsított ellenállást, a mozgás sűrű oszlopokban történt, illetve az utak téli körülmények közti korlátozott járhatósága mind elősegítette a csatarepülők tevékenységének sikerét, amelyek csapásaikkal lehetőséget teremtettek az előrevetett osztagok számára, sőt még a gyalogság számára is utolérni az ellenséget, és teljességgel megverni azt.
- 2.) A 269. vadászrepülő-hadosztály kedvezőtlen időjárási viszonyok közt és az ellenség jelentéktelen aktivitása mellett a visszavonuló oszlopok önálló támadásait végezte, valamint vadászgépekkel kísérve oltalmazta a földi csapatokat. A teljes második szakasz alatt a 269. vadászrepülő-hadosztály 174 bevetést hajtott végre, ebből csatarepülő-tevékenység 69 bevetés, kísérőtevékenység 48, oltalmazás 57 esetben. Az oszlopok támadása a következő útvonalakon zajlott: Goncsarovka–Olhov Log; Tatarino–Gezovo⁷⁰; Isztobnoje–Szinyije Lipjagi. Járőrözések során két légi harcra került sor, ebből az egyik egy FW–189-essel, a másik egy ME–109-essel, az eredmény egy lelőtt ME–109-es.
- 3.) A 208. éjszakai bombázórepülő-hadosztály éjjel bombázta a visszavonuló oszlopokat a következő útvonalakon: Osztrogozsszk–Alekszejvka; Bugyonnoje–Novo-Oszkol; Bugyonnoje–Voloconovka; Kamenka–Podgornoje. Bombázta a vasúti szerelvényeket: Osztrogozsszk–Zoszimovka körzetében, illetve a körülzárt helyőrségeket. Összesen 465 bevetést hajtott végre.

⁶⁹ Érdekes, hogy a forrás nem említi ugyanígy kiemelve a déli repülőcsoportot, bár önálló repülő-hadosztályonként szerepel a tevékenysége a 4. és 5. pontban. Az eddigiek ismeretében érthető, miért kerül a témát: a déli csoport lényegében bevetetetlen állapotban volt.

⁷⁰ Mai neve: Matrjona-Gezovo, Alekszejvától 15 km-re keletre található, a Belgorodi területen.

- 4.) A 205. vadászrepülő-hadosztály, együttműködve a 3. harcoksihadsereggel, a visszavonuló csapatok ellen tevékenykedett, illetve oltalmazta a 6. gárda-lovashadtestet. A repülőhadosztály összesen 129 bevetést hajtott végre. A harc feladatok teljesítése során a vadászrepülőket öt légi harcot vívtak. Az eredmény egy lelőtt JU–88-as, egy lelőtt HE–111-es, illetve három találatot kapott repülőgépet. A 205. vadászrepülő-hadosztály veszteségei – 3 darab Jak–7-es.
- 5.) A 227. csatarepülő-hadosztály a bevethető repülőeszközök hiánya miatt korlátozott harctevékenységet végzett. Pusztította az ellenség helyőrségét Sztaraja Kalitvában, Alekszejevkában, továbbá a visszavonuló oszlopokat Tatarino–Olhov Log körzetében. Összesen ezen időszak alatt 41 bevetést teljesített.

Az ellenség légierőjének tevékenysége:

Az ellenség a hadművelet teljes ideje alatt aktivitást nem mutatott. A légierő harci aktivitásának korlátozódását nemcsak a vadászrepülő-légierőnk aktív tevékenysége a levegőben, illetve a csatarepülő repülőterek elleni tevékenysége magyarázza, hanem az előrevetett csapatok gyors előretörése is a hadműveleti mélységbe, így pedig elfoglalhatták az ellenség repülőtereit: Jevsztratovszkijnál, Ilovszkojénál, Valujkinál, Urazovónál.

Az ellenség csak magányos repülőgépekkel végezte a harctér, illetve a fronthadtápt felderítését. Kisebb bombázókötelékekkel rendszeresen ráhatással volt csapataink harcrendjére. Elfogó vadászrepülőgépek próbálkoztak a repülőtereink bénításával. Az ellenség minden bizonnyal részben átdobta légierőjét délebbre, a Délnyugati Front csapatai ellen, amelyek a Donbasszt⁷¹ támadták.

A légierő harctevékenységének tanulságai a hadművelet második szakaszában

- 1.) A második szakaszban a légierő célorientáltabban tevékenykedett, a saját működési határai közt. A feladatokat a nap végére többségükben végrehajtották, a földi csapatok által elért határig.
- 2.) A harctevékenység a földi csapatokkal egyeztetett, önálló csapásokra épült, a légi felderítés – túlnyomó többségben önálló tevékenységének köszönhetően – időben, különösebb erőfeszítés nélkül fel tudta fedni a visszavonuló csapatokat és gyülekezéseket, így a felderítés eredményeinek megfelelően sürgősen döntések születtek a légierő bevetésére. Gyakori volt a légierő kirendelése a földi csapatok parancsnoki harcálláspontjai által az ellenlökéseket végrehajtó ellenség támadásának [megállítására – V. M.], valamint a földi csapatok támadásával való együttműködésre, részben a 107. lövészhadosztály és más lövészhadosztályok általi támadás támogatására Osztrogozsszk északi határán. Ugyanakkor a légierő nem volt képes

⁷¹ Donyec-medence.

teljesíteni a támogatásra irányuló összes kérést, és nem teljességgel oltalmazta a saját csapatok támadását a számos ellenlökéssel szemben, különösen a 40. hadsereg jobbszárnyán, Siebert tábornok újonnan alakult csoportja⁷² felől.

A csapások számos célpont ellen zajlottak, kisebb erővel, így nem sikerült döntő vereséget mérni rájuk.

- 3.) A csatarepülők hiányosságaival összefüggésben: a 291. csatarepülő-hadosztály ténylegesen szinte egyedül tevékenykedett, mivel a 227. csatarepülő-hadosztály csekély számú [állománnyal rendelkezett – V. M.], ennél fogva a légierő számára felettébb sokrétű feladatokat szabtak az arcvonal szélességében; a feladatokat véggezve [a csatarepülők állománya – V. M.] gyakran három irányra volt szétdarabolva. Körülbelül így: Nyizsnyegyevick–Gorsecsnoje; Repjevka–Bugyonnoje; Osztrogozsszk–Alekszejevka irányában, és egyaránt tevékenykedtek a 40. hadsereg, illetve a 3. harcoksihadsereg érdekében.
- 4.) A vasútállomások és a szállítmányok bombázása éjjel és nappal egyaránt feltartóztatta a vasúti forgalmat január 20-ára Kasztornoje–Valujki körzetében, valamint Valujki–Alekszejevka körzetében. Intenzív szállítás zajlott a Kasztornoje–Voroņeys vasútvonalon, ám a 2. légi hadseregnek az osztrogozsszk–rosszosi hadművelet befejeződéséig nem volt ráhatása.
- 5.) A vadászrepülő-légierő jelentős tapasztalatokat szerzett csatarepülő- és felderítő tevékenység terén, de a vadászrepülőket a visszavonuló csapatok támadására lehetett szélesebb körben [értsd: érdemben – V. M.] kihasználni.
- 6.) Az északi repülőcsoport összehangoltan tevékenykedett, ami nem mondható el a déli repülőcsoportról, mivel utóbbi a csekélyszámúsága miatt jelentős segítséget nem tudott adni a földi csapatoknak, és a teljes időszak alatt többnyire a saját repülőterein tartózkodott, a 227. csatarepülő-hadosztály pedig repülőeszközait rendezte.
- 7.) A 2. légi hadsereg hátránya folyamatosan abból fakadt, hogy a repülőeszközök közül igen sok meghibásodott: a hadművelet kezdetéig a vadászrepülőgépek 36%-a, a csatarepülőgépeknek pedig 41%-a hibásodott meg. Az időszakasz végére beérkezett egy ezred a 269. vadászrepülő-hadosztály feltöltésére.
- 8.) A feszített harctevékenységet nem szabad normálisnak tekinteni – a nem megfelelő terhelés az ezredek és hadosztályok parancsnokainak zavaros működéséből ered, továbbá a rossz kiszolgálásból a repülőtéri technikai kiszolgáló zászlóalj részéről.
- 9.) A földi csapatokkal való együttműködést csak a 40. hadsereggel szervezték meg, a hadsereg parancsnoki harcálláspontján keresztül, ami pedig a 18. lövészhadtestet illeti, ott hiányzott az együttműködés. Közvetlen együttműködés a 3. harcoksihadsereggel a hadművelet menete során nem látszik.

⁷² A Korpsgruppe Siebert (Siebert hadtestcsoport) Friedrich Siebert (1888–1950) altábornagy irányítása alatt az urivi áttörést követően jelentős ellenállási csomópontként működött a 40. hadsereg jobbszárnyával szemben (illetve attól északra), és hozzácsodródott a magyar királyi III. honvéd hadtest is (az arcvonal kettészakadása miatt).

- 10.) A légi felderítés az Oszkol folyó vonaláig zajlott a teljes osztrogoszsk–rosszosi hadművelet érdekében, de ahogy az első szakaszban is, a felderítés az Oszkol folyótól nyugatra nem mutatott érdeklődést az ellenségre vonatkozó adatok iránt. A légi felderítés eredményei úgy nappal, mint éjjel helyes sorvezetőt adtak az ellenség csapatainak elhelyezkedésére és csoportosulásaira vonatkozóan. A felderítés időben felfedte a vasúton beérkező csapatokat és azok kirakodását Hohol, Kurbatovo, Nyizsnyegyevick állomásokon. A légierő hiányosságából fakadóan e tartalékok nem szenvedtek jelentős csapásokat.”⁷³

Számvetés

Az összefoglaló jelentés a továbbiakban a voronyezsi hadműveletet⁷⁴ (1943. január 24. – február 2.) tárgyalja, illetve bizonyos esetekben a teljes „januári támadó hadműveletet” érinti, ám ott lényegileg új információ már csak kivételesen található az osztrogoszsk–rosszosi hadművelet időszakára vonatkozóan. Kiemelésre e részből a legérdemesebb alighanem a bomba-, rakéta- és lőszerfelhasználás a teljes januári hadművelet ideje alatt, időszak és célpontok szerinti bontásban. A következőkben ezt a kimutatást ismertetem, illetve összegzem a forrás elemzésének tanulságait.

„Anyagfelhasználás feladatok szerint:

1. A védelmi sáv áttörése idején felhasználva: 18 tonna bomba,⁷⁵ reaktív lövedék⁷⁶ – 280 darab, VJa⁷⁷ és SVAK⁷⁸ lőszer – 13 050 darab, lőszer⁷⁹ – 18 000 darab.
2. A beérkező tartalékok és a tüzéruitegek ellen:

Bomba	–	14 tonna
Reaktív lövedék	–	229 db
VJa, SVAK lőszer	–	15 220 db
Lőszer	–	12 000 db
3. Az ellenség visszavonuló csapatai ellen:

Bomba	–	63 tonna
Reaktív lövedék	–	459 db
VJa, SVAK lőszer	–	22 380 db
Lőszer	–	66 000 db

⁷³ CAMO VF, 74–81. o.

⁷⁴ A szakirodalomban általában „voronyezs–kasztornojei hadművelet” néven szerepel.

⁷⁵ „Légibomba” értelemben.

⁷⁶ RSZ–82, vagy RSZ–132 repülőgép-fedélzeti nem irányított rakéta.

⁷⁷ 23 mm-es repülőgép-fedélzeti géppágyúhoz.

⁷⁸ 20 mm-es repülőgép-fedélzeti géppágyúhoz.

⁷⁹ Minden bizonnyal különböző kaliberű repülőgép-fedélzeti géppuskákhoz, egybeszámolva.

5. Vasúti szerelvények és állomások ellen:

Bomba	– 69 tonna
Reaktív lövedék	– 380 db
VJa, SVAK lőszer	– 20 500 db
Lőszer	– 29 500 db

6. További célpontok ellen, illetve légi harc során:

Bomba	– 9 tonna
Reaktív lövedék	– 207 db
VJa, SVAK lőszer	– 13 955 db
Lőszer	– 171 000 db

A januári hadművelet során összesen:

Bomba	– 173 tonna
Reaktív lövedék	– 1550 db
VJa, SVAK lőszer	– 90 105 db
Bsz ⁸⁰ lőszer	– 8045 db
SKASZ ⁸¹ lőszer	– 140 540 db ⁸²

Ez a kimutatás több szempontból is érdekes: egyrészt jelzi a prioritásokat, másrészt nagyjából következtetni enged a bevetett légierő működésének intenzitására is. Az adatokból kiolvasható, hogy a szűk egy hónap alatt nem használtak fel különösen nagy mennyiségű hadianyagot, ha azonban hozzávesszük, hogy a légierő kalkulált állományának csak körülbelül negyede volt folyamatosan bevethető állapotban, a kép némileg árnyaltabbá válik.

Mint az ismertetett jelentésből kitűnik, a szovjet légierő helyzete rendkívül kedvezőtlen volt a doni áttörés idején. A kevés bevethető repülőgép problémáját tetézte a rossz szervezés, a tevékenység összehangolásának hiánya a földi csapatokkal. A tervek ismeretében kijelenthető: nagyon nem így tervezték a légierő alkalmazását. A problémák már az eseményekkel egy időben is szemet kellett, hogy szúrjanak – erre utal a sorok közül kiolvasható panaszok, illetve más parancsnokok feljelentései a frontparancsnokságnál.⁸³ A tény, hogy ez a működés nem vezetett botrányhoz és súlyos fiaskóhoz, csak azzal magyarázható, hogy az ellenséges (német–olasz–magyar) légierő és légvédelem még rosszabb helyzetben volt, és képtelen volt jelentős ellenállást kifejteni.

A magyar légierő, a magyar 2. repülődandár veszteségei a következőképpen alakultak Szabó Miklós kutatásai alapján: elesett 36, eltűnt 46, beteg 7, sebesült 56, fogsé-

⁸⁰ „Berezin Szinhronnij” („Szinkronizált”) – A Mihail Jevgenyevics Berezin által tervezett 12,7 mm-es repülőgép-fedélzeti Berezin UB nehézgéppuskát jelenti.

⁸¹ 7,62 mm-es repülőgép-fedélzeti géppuska.

⁸² CAMO VF, 118–119. o.

⁸³ Lásd erre vonatkozóan az ismertetett dokumentum tanulmányomban 67. számú lábjegyzettel hivatkozott részletét.

rült 32 fő; elveszett a dandár anyagkészletének 75%-a, repülőgépeinek 49,3%-a (36 db – ebbe beszámították az időközben átvett 8 db Me-109 és 11 db Ju-88 repülőgépet is).⁸⁴ Mint látható, az ellenséghez képest gyenge légierő szenvedett igen súlyos veszteségeket, ez a tényező pedig tehermentesíteni tudta a szovjet légierőt.

Távolabbról szemlélve az eseményeket és azok eredményét, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a védők rendkívül súlyos veresége nem egyértelműen, és főleg nem kizárólag a támadók fölényéből fakadt. Az 1942. évi véres harcokban kivértett, szövetségesei által lényegében magára hagyott magyar hadsereg egyszerűen képtelen volt ellenállni még egy hibákat sorozatosan elkövető, elégtelen feltöltöttségű, sok esetben elavult haditechnikát bevető légierő támadásainak is. Még belegondolni is borzasztó, milyen léptékű lett volna a doni katasztrófa, ha a szovjet légierő a terveknek megfelelően tudott volna működni, valamennyi feladatát teljesítette volna, az időjárás kedvező lett volna és a légierő a harc tér fölött mindenhol jelen tudott volna lenni!

A forrás tehát meggyőző példája annak, mennyire nem fekete-fehér egy történelmi kérdés: ami az egyik oldalon súlyos vereség, az a másik oldalon nem törvényszerűen világra szóló diadal. Az igazság további részleteinek feltárásával, az árnyalatok érzékelésével közelebb juthatunk a történelmi események megértéséhez – jelen forrásközlés is ezt szolgáló született.

Márton Ványai

THE FIGHT OF THE SOVIET 2ND AIR DEFENCE ARMY DURING
THE BREAKTHROUGH AT THE RIVER DON

(Summary)

The disaster at the Don counts among the defining moments of Hungarian history, its importance cannot be overestimated. Researches have already clarified several questions related to it from the Hungarian viewpoint. By contrast, the analysis of the events from the Soviet perspective is still lagging behind. The most obvious explanation for that used to be the lack of sources, more precisely the unfortunate conjunction of circumstances that made it impossible to explore them. However, we experience a positive turn nowadays that allows us to gradually make up the arrears of the past decades.

The present source publication analyses those fatal days from the perspective of the Soviet Air Defence Forces, which sheds special light on the disaster at the Don. It should be noted that the sections related to the air forces in this operation overview report are practically contemporaneous with the Soviet operation itself; the document was prepared for the internal use of the Workers' and Peasants' Red Army and had been classified as state secret for decades. As a result, the document contains the deficiencies and hardships of the operation as well, thus it is not a propaganda text but a professional report. However, source criticism was still necessary, and footnotes were also required to integrate the text into the scientific discourse. The outcome is

⁸⁴ Szabó 1987. 20. o.

very interesting: although the Hungarian army suffered complete defeat the operation itself cannot be considered a sweeping triumph from the viewpoint of the Soviet Air Defence Forces. The importance of our source publication is that it adds new details to the previous research results.

Márton Ványai

DER KAMPF DER SOWJETISCHEN 2. LUFTWAFFE ZUR ZEIT
DER DONEZBECKEN-OPERATION

(Resümee)

Die Don-Katastrophe ist einer der entscheidenden Momente in der ungarischen Geschichte, und ihre Bedeutung kann nicht hoch genug eingeschätzt werden. Die Forschung aus ungarischer Sicht hat bereits viele Fragen geklärt, und im Vergleich dazu ist es auffällig, dass die Analyse der Operation aus sowjetischer Sicht noch immer hinterherhinkt. Die naheliegendste Erklärung dafür war der Mangel an Quellen, oder genauer gesagt die unglückliche Kombination von Faktoren, die es unmöglich machten, die Quellen zu erforschen. In unseren Tagen hat sich diese Situation zum Positiven gewendet, was die Chance bietet, den jahrzehntelangen Rückstand aufzuholen.

Diese Quellenpublikation analysiert die schicksalhaften Tage aus der Sicht der sowjetischen Luftwaffe, was ein noch genaueres Bild der Don-Katastrophe zeichnet. Es sollte betont werden, dass der einschlägige Teil des zusammenfassenden Berichts über die Operation im Wesentlichen gleich alt ist, wie die Operation selbst, für den internen Gebrauch der Roten Arbeiter-Bauern-Armee bestimmt war und jahrzehntelang als Staatsgeheimnis eingestuft wurde. Er spiegelt daher die Unzulänglichkeiten und Schwierigkeiten der Operation wider und ist eindeutig ein Text auf fachlicher Grundlage und keine Propaganda. Natürlich war es trotz dessen notwendig, Quellenkritik zu üben bzw. den Text durch Fußnoten in den wissenschaftlichen Diskurs zu integrieren. Das Ergebnis ist sehr interessant: Trotz der totalen Niederlage der ungarischen Armee kann diese Operation – zumindest aus Sicht der sowjetischen Luftwaffe – nicht als überwältigender Erfolg gewertet werden. Die Bedeutung dieser Quellenpublikation liegt darin, dass sie die Ergebnisse früherer Forschungen beleuchtet und im Vergleich zu ihnen auch etwas Neues aufzeigt.

Márton Ványai

LES COMBATS DE LA 2^E ARMÉE DE L'AIR SOVIÉTIQUE AU MOMENT
DE LA PERCÉE DU DON

(Résumé)

La catastrophe du Don est un moment marquant de l'histoire de la Hongrie et son importance ne peut être surestimée. Les recherches ont déjà permis d'éclaircir de nombreuses questions du point de vue des Hongrois. En comparaison, il est frappant de constater que l'analyse de cette opération du point de vue soviétique est toujours à la traîne. L'explication la plus évidente fut l'absence de sources ou plus précisément une malheureuse combinaison de facteurs qui ont rendu impossible la recherche des sources. Depuis, cette situation a évolué favorablement, ce qui offre la possibilité de rattraper des décennies de retard.

Cette publication de source analyse les journées décisives du point de vue de l'armée de l'air soviétique, ce qui permet d'avoir une image plus complète de la catastrophe du Don. Il convient

de souligner que les passages du rapport de synthèse militaire relatifs à l'armée de l'air furent rédigés au moment de l'opération, qu'ils étaient destinés à l'usage interne de l'Armée rouge ouvrière et paysanne et classés secret d'État pendant des décennies. Ils reflètent donc aussi les insuffisances et les difficultés liées à l'opération. Il s'agit donc d'un texte technique et non d'une propagande. Naturellement, la critique des sources était tout de même nécessaire et le texte devait être intégré dans le discours scientifique au moyen de notes de bas de page. Le résultat est intéressant : malgré la défaite totale de l'armée hongroise, cette opération ne peut être considérée comme une victoire écrasante du moins du point de vue de l'armée de l'air soviétique. L'importance de cette publication de source réside dans le fait qu'elle apporte de nouveaux éléments et un nouvel éclairage sur les résultats des recherches précédentes.

Мартон Ваньяи

СРАЖЕНИЕ СОВЕТСКОЙ 2-ОЙ ВОЗДУШНОЙ АРМИИ
ВО ВРЕМЯ ДОНСКОГО ПРОРЫВА

(Резюме)

Донская катастрофа — эта одна из определяющих моментов венгерской истории, значение которой невозможно переоценить. Исследования с венгерской точки зрения уже прояснили многие вопросы, и в сопоставлении с этим бросается в глаза, что анализ военной операции с советской точки зрения до сих пор всё ещё отстаёт. Наиболее очевидным объяснением этого была нехватка источников, а точнее, неудачное совпадение факторов, которое сделало невозможным исследование источников. В настоящее время в этом намечен благоприятный поворот, так что возникает возможность обработки десятилетнего отставания.

В этой публикации источника анализируются судьбоносные дни с точки зрения советских Воздушных Военных Сил и вырисовывается ещё более своеобразная картина донской катастрофы. Следует подчеркнуть, что часть опубликованного военнооперативного сводного отчета, касающаяся военно-воздушных сил, по сути, готовилась одновременно с военной операцией, для внутреннего пользования Рабоче-Крестьянской Красной Армии и на протяжении десятилетий была засекречена как государственная тайна. Поэтому в нем выявляются недостатки и трудности, связанные с военной операцией, так что речь идёт об однозначно профессионально созданном тексте, а не о пропаганде. Естественно, для этого по-прежнему требовалось бы использование критики источника, и также было бы необходимо интегрировать текст с учётом научной дискуссии с помощью сносок. Результат очень интересен: несмотря на полное поражение венгерской армии, эту военную операцию нельзя признать совершенно ошеломительно успешной, по крайней мере, с точки зрения советских Воздушных Военных Сил. Важность публикации источника заключается в том, что она оттеняет результаты исследования до сих пор, а также обнаруживает новости по сравнению с ними.

Horváth Csaba

VISSZATÉRTEK

A MAGYAR KIRÁLYI 3. HONVÉD HADSEREG
A DÉLVIDÉKEN (1941. ÁPRILIS)

